

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

***«Особливості впливу ЗМІ
на соціалізацію дошкільників»***

студентки **Кондратюк Ольги Михайлівни**

Науковий керівник:

Пихтіна Н. П.,

канд. пед. наук, доцент.

Рецензенти:

Турчин Т. М.,

докт. пед наук, професор

Аніщук А. М.,

канд. пед. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2020

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота на тему: «Особливості впливу ЗМІ на соціалізацію дошкільників» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи.

На теоретичному рівні здійснено теоретичне обґрунтування проблеми впливу засобів масової інформації на соціальне формування особистості дітей дошкільного віку.

На емпіричному рівні, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. В межах цієї частини роботи, нами розроблені критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

Підібрані й розроблені методики для практичного вивчення стану сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

Розроблені й перевірені педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації.

Ключові слова: Засоби масової інформації (ЗМІ), соціалізація дошкільників, соціальна компетентність, соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

ANNOTATION

Master's thesis on "Peculiarities of the influence of the media on the socialization of preschoolers" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections.

At the theoretical level, the theoretical substantiation of the problem of the influence of mass media on the social formation of the personality of preschool children is carried out.

At the empirical level, the program and methods of ascertaining, forming and control stages of pedagogical experiment are developed. Within this part of the work, we have developed criteria, indicators and levels of formation of social competence of preschool children.

Methods for practical study of the state of formation of social competence of preschool children are selected and developed.

The pedagogical conditions of formation of social competence of preschool children by mass media are developed and checked.

Key words: Mass media, socialization of preschoolers, social competence, social competence of preschool children.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	12
1.1. Особливості соціалізація дітей дошкільного віку та фактори, що її зумовлюють	12
1.2. Засоби масової інформації як фактор соціалізації дітей дошкільного віку	21
1.3. Вплив засобів масової інформації на становлення особистості дитини	31
Висновки з розділу1	37
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	40
2.1. Програма і методика вивчення впливу ЗМІ на соціальну компетентність дітей дошкільного віку	40
2.2. Зміст та результати констатувального етапу дослідження	46
Висновки з розділу 2	58
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	60
3.1. Педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації	60
3.2. Система роботи з оптимізації педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації	62

3.3. Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного зрізів	67
Висновки з розділу 3	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ	84

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ**

ЗДО –закладдошкільної освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

СКД - соціальна компетентність дошкільників

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку українського суспільства одне із основних завдань реалізації навчально-виховного процесу в освітніх закладах усіх ланок і форм власності, полягає насамперед в засвоєнні соціокультурного досвіду побудови людських стосунків та збагаченні уявлень дітей про соціальне довкілля. Тому серед низки освітніх проблем, особлива увага науковцями і практиками прикута до дитини, процесу її соціалізації.

Виняткової ваги набувають питання забезпечення орієнтації освіти на глобальні проблеми, пріоритетність загальнолюдських цінностей, формування цілісної картини світу, духовності, культури особистості і планетарного мислення у державних нормативних документах про освіту (Конвенції ООН про права дитини, Національній програмі «Діти України», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, в законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства»),

Останнім часом на державному й міжнародному рівнях відбувається зміцнення статусу дитинства в суспільстві, актуалізуються питання про охорону дитинства та набувають особливої ваги у контексті деструктивного впливу ЗМІ на дітей, що засвідчує зміст відповідних державних і міжнародних документів («Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення»).

Тож нагальна проблема домінантності ролі засобів масової інформації в системі соціального формування особистості дітей дошкільного віку, зростанням значущості особливостей впливу ЗМІ (позитивного чи негативного) на соціалізацію дітей дошкільного віку, потужно впливають на визначення напрямку перебудови системи освіти. Це об'єктивно висуває перед педагогічною наукою, зумовила необхідність з'ясування особливостей впливу ЗМІ на соціалізацію дітей дошкільного віку.

В умовах потужної інформатизації системи освіти дедалі гостріше постають проблеми педагогічного, психологічного, культурологічного захисту дітей дошкільного віку від надлишкових, деструктивних та руйнівних впливів ЗМІ. Сьогодні актуалізуються зусилля освітян щодо педагогізації та гуманізації інформаційного середовища, їх участь у процесах масової комунікації, а також у діяльності суспільних інституцій, покликаних контролювати діяльність ЗМІ відповідно до пріоритетних загальнолюдських цінностей спільноти.

У вітчизняній і зарубіжній науці розроблено концепції соціалізації особистості (І. Зверева, А. Капська, І. Рогальська); розкрито соціально-педагогічні аспекти проблеми (А. Богуш, О. Бодальов, Т. Жаровцева, І. Кон, Ю. Косенко); визначено соціальну компетентність особистості на ранніх етапах соціалізації (Ю. Богинська, О. Кононко, С. Курінна, І. Печенко).

Характеристика процесу соціалізації особистості, розбудова її теоретичних основ, дослідження соціально-педагогічної природи системи соціалізації знайшли відображення у працях вітчизняних учених І. Зверевої, Л. Коваль, О. Караман, Л. Міщик, Н. Щуркової та ін.

У працях науковців висвітлено особливості соціально-психологічної атмосфери середовища, психологічних процесів і явищ, притаманних для первинного періоду соціалізації й особистісного зростання дітей (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Кононко, Т. Піроженко,); місце дитячої субкультури в загальній культурі суспільства (В. Абраменкова, І. Кон, М. Осоріна,). Досліджено окремі складові дитячої субкультури: фольклорне надбання (Г. Ващенко, І. Карнаухова, В. Сухомлинський); дитячі ігри та мотиви ігрової поведінки (Л. Артемова, Ю. Богинська, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв).

Учені звертають увагу на те, що сьогодні в системі виховних інститутів неухильно зростає вплив засобів масової інформації, які розширюють світосприйняття підростаючого покоління, виступають для нього самостійним джерелом знань. Роль ЗМІ у формуванні особистості розглядали

Н. Горячев, С. Дем'янчук, В. Єгоров, Н. Іванова, Ю. Лошкар'єв, А. Мудрик, М. Тиморшин та інші.

Науковцями (В. Абраменкова, Л. Масол) доведено, що сучасна дитина-дошкільник більшість часу перебуває під впливом ЗМІ, що неухильно позначається на її індивідуальному розвитку і соціальному становленні. Це дає підстави визнати ЗМІ потужним фактором соціалізації сучасних дітей дошкільного віку. Натомість у практиці дошкільної освіти зміст і педагогічний супровід соціалізації дошкільників не завжди і не повною мірою відбувається з урахуванням цього фактора. Спостерігаються протиріччя між: системою ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку, які змінилися значною мірою під впливом ЗМІ та невідповідністю педагогічних кадрів до виховної роботи в сучасних умовах; необхідністю формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ та невідповідністю цієї меті методики організації виховного процесу в дошкільних навчальних закладах.

Актуальність означених питань, їх недостатня теоретична й практична розробленість зумовили вибір теми магістерської роботи **«Особливості впливу ЗМІ на соціалізацію дошкільників»**.

Мета дослідження – науково обґрунтувати й перевірити ефективність педагогічних умов формування соціальної компетентності як результату соціалізації дітей дошкільного віку засобами масової інформації.

Об'єкт дослідження – соціалізація дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації.

Гіпотеза дослідження. Формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації буде успішною за реалізації в освітньому процесі закладу дошкільної освіти сукупності педагогічних умов, а саме:

- збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих і літературних творів;

- використання ЗМІ для набуття дітьми соціального досвіду;
- забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками і дорослими.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять, що складають змістову основу дослідження: «соціальна компетентність дітей дошкільного віку», «медіасоціалізація дитини дошкільного віку», «медіа-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу»;
2. Визначити провідні групи факторів та схарактеризувати особливості впливу ЗМІ на соціалізацію дітей п'яти-шести років;
3. Виявити критерії, показники і рівні сформованості соціальної компетентності дошкільників засобами масової інформації;
4. Визначити педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації;
5. Розробити й перевірити ефективність педагогічних умов формування соціальної компетентності дошкільників засобами масової інформації.

Методи дослідження. З метою визначення сутності основних понять дослідження, аналізу провідних груп факторів соціалізації дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ, обґрунтування педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ застосовано *теоретичні методи*: аналізу психологічної, педагогічної літератури, систематизації, узагальнення. Для визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ були задіяні *емпіричні методи*. З метою перевірки ефективності педагогічних умов з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ було проведено педагогічний експеримент. Для якісного і кількісного аналізу експериментальних даних використано метод математичної статистики й обробки результатів дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення роботи: *визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації; розкрито сутність і структуру соціальної компетентності дітей дошкільного віку; зміст понять «медіасоціалізація дитини дошкільного віку», «медіа-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу»; виявлено особливості впливу засобів масової інформації на формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку; критерії (пізнавально-когнітивний, соціально-емоційний, діяльнісно-поведінковий), показники і рівні сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ (високий, середній, низький); розроблено систему роботи з оптимізації педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей засобами масової інформації.*

Практичне значення одержаних результатів. Розроблено й перевірено ефективність експериментальної методики формування соціальної компетентності дітей засобами масової інформації, яка може застосовуватись у практиці роботи закладів дошкільної освіти. Достовірність результатів дослідження забезпечена теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням апробованого діагностичного інструментарію, застосуванням системи методів, що адекватні меті та завданням дослідження, використанням методів математичної статистики й обробки результатів експериментальних даних.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна освіта: стан, проблеми, перспективи розвитку» Ніжин, 2019.

Публікації. За результатами дослідження опублікована *стаття «Вплив засобів масової інформації на становлення особистості дитини» у збірнику наукових праць студентів «Дошкільна освіта: стан, проблеми, перспективи розвитку» Ніжин, 2019.*».

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох, розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст роботи викладено на 83 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 1 рисунок, які розміщені на 1 сторінці основного тексту. У списку використаних джерел 56 найменувань, що охоплюють 6 сторінок. Додатки викладено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку та фактори, що її зумовлюють

Соціалізація особистості є важливою складовою процесу становлення особистості, в результаті чого формуються її соціальні якості, які виявляються в соціально-організованій діяльності.

Для розуміння процесу соціалізації та механізмів ефективного формувального впливу на особистість дитини дошкільного віку, важливо з'ясувати як проблема соціалізації досліджується в різних наукових загальногуманітарних і соціальних галузях. У контексті її педагогічних характеристик соціалізацію визначають як:

1) накопичення та передання культурного досвіду від покоління до покоління, як загальний механізм соціального наслідування, що охоплює стихійний вплив соціального середовища та організаційний – виховання, навчання;

2) сукупність, узгодженість і деяка автономність, а не жорстка ієрархічна система дії факторів, інститутів та агентів соціалізації;

3) важливу детермінанту, що передбачає міжособистісну взаємодію, спілкування, без якого неможливе становлення особистості та сприйняття нею картини світу;

4) процес засвоєння особистісних норм, цінностей, установок, стереотипів, вироблених суспільством, унаслідок чого в людини формується система внутрішніх регуляторів, установлених форм поведінки;

5) творчу самореалізацію особистості, творенням себе, самовдосконаленням [14, с. 43].

Методологічною основою для розуміння процесу соціального становлення дитини в психології ХХ століття стали положення теорії психічного розвитку, висунуті й обґрунтовані в працях радянських учених Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, М. Лісіної, О. Леонтьєва, та ін. [8; 13; 30; 28].

Л. Виготський першим увів у науковий обіг ідею та поняття «соціальної ситуації розвитку як системи стосунків між дитиною певного віку й соціальною дійсністю». [13]. Теоретичні аспекти аналізу становлення особистості дитини у вітчизняній психології закладені, також О. Леонтьєвим, який трактував психічний розвиток як результат привласнення дитиною соціально-історичного досвіду, який відбувається через оволодіння моральними зразками шляхом інтеріоризації соціальних норм [28].

Л. Божович стверджує, що протягом усього раннього й дошкільного віку головним агентом формування особистості дитини залишається дорослий, підтримка і схвалення якого виступають необхідними умовами «врівноваженості» дитини з соціумом [8].

Одним із перших послідовних і ґрунтовних теоретиків соціалізації у вітчизняній науці є І. Кон. Досліджуючи проблему соціалізації, він розглядає її філософські, соціологічні, соціально-психологічні, етнографічні й педагогічні аспекти проблеми. Розглядаючи дитинство як особливу субкультуру суспільства і як елемент людської культури загалом, автор трактує соціалізацію дітей як «засіб існування і трансмісії культури». Процес засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи соціальних ролей і культури, що відбувається в процесі соціалізації. На думку науковця, людина стає особистістю, об'єктом суспільних відносин тільки тоді, коли послідовно проходить різні стадії соціалізації [20, с. 22].

Вагомими для нашого дослідження є концепції соціалізації, розроблені Г. Андреевою та А. Петровським.

Г. Андреево визначає *соціалізацію* як двобічний процес: з одного боку, це засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне

середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого – процес активного становлення системи соціальних зв'язків за рахунок активної діяльності індивіду, активного включення його в соціальне середовище.[2]. Процес соціального розвитку особистості А. Петровський розглядає як діалектичну єдність перервності та неперервності. Перша тенденція відображає якісні зміни, породжені особливостями включення особистості в нові соціально-історичні умови, а друга – закономірності розвитку в межах певної референтної спільноти. [39].

Продуктивними для розвитку теорії становлення особистості є сучасні теоретико-експериментальні дослідження таких українських психологів: І. Беха(самосвідомість як механізм регуляції поведінки), Г. Костюка (навчання і розвиток особистості), О. Кононко (психологічні основи особистісного становлення дошкільника) та ін. [6; 23; 22].

Ключового значення дошкільному дитинству надає І. Бех. Науковець стверджує, що найістотнішим фактором, який зумовлює нові цілі, функції, дидактичні принципи й педагогічні технології,виступає нова соціокультурна ситуація і суспільні вимоги до індивіда, якому доведеться функціонувати в їх системі [6, с.269].

Особливе місце серед досліджень проблеми соціалізації посідають праці що присвячені соціалізації особистості на ранніх етапах онтогенезу (Л. Артемової, С. Курінної, Т. Поніманської, І. Рогальської та ін.)[4; 26; 43; 48].

Визначення соціалізації як педагогічної проблеми передбачає розуміння того,що педагогіка як наука про педагогічні процеси покликана з'ясувати структуру соціалізації, її взаємозв'язок з вихованням та розвитком особистості, шляхи, засоби, організаційні форми залучення вихованців у соціальні стосунки, педагогічні умови, які допомагали б дитині пізнавати соціальну дійсність та досягати рівня соціальної компетентності[25, с. 42]. Тому розглядаючи соціалізацію як процес соціального розвитку індивіда, становлення його як особистості, звернемося до проблеми впливу факторів,

які визначають цей процес. Соціалізація відбувається у взаємодії дитини дошкільного віку з величезною кількістю умов, що називаються *факторами соціалізації*. Філософія визначає фактор (factor – виробляти) як явище, що є рушійною силою іншого явища. Фактори соціалізації – це розвивальне середовище, яке повинно бути спроектоване, добре організоване й навіть побудоване. Найважливішою вимогою до розвивального середовища є створення атмосфери, де пануватимуть гуманні відносини, довір'я, безпека, можливість особистісного зростання. Водночас не можна переоцінювати роль соціальних факторів у формуванні особистості [18, с. 49].

Під поняттям «фактор соціалізації» соціологи, соціальні психологи та соціальні педагоги розуміють найважливіші умови, які детермінують соціальний розвиток особистості (А. Мудрик та ін.).

А. Мудрик чітко розподілив і систематизував основні фактори соціалізації за групами: мегафактори – космос, планета, світ, які в тому чи тому випадку через той чи той фактор, впливають на соціалізацію всіх жителів Землі; макрофактори – країна, етнос, суспільство, держава, культура, які впливають на соціалізацію всіх жителів окремих країн; мезофактори, тобто середні, проміжні фактори, – тип населення (місто, село, район), засоби масової комунікації (радіо, телебачення). І, нарешті, мікрофактори, через яких учений розрізняє формальні (дошкільний навчальний заклад, школа, вищий навчальний заклад, заклад культури, виховні організації) й неформальні (сім'я, сусіди, група однолітків) [32].

Учені виокремлюють соціальні, соціально-педагогічні, педагогічні, психолого-педагогічні і психологічні фактори. Так, *соціальні фактори* – це суспільний та державний устрій, суспільні організації, сім'я, вимоги суспільства до особистості; *соціально-педагогічні* – різновиди навчальних закладів, педагогічні організації, молодіжні об'єднання навчального характеру, вимоги до вихованців; *психолого-педагогічні* – взаємодія вихователя та вихованців, міжособистісне спілкування, процес виховання та самовиховання, пізнавальна, діяльнісно-творча, комунікативна та трудова

діяльність; психологічні – настанови, потреби, світогляд особистості, її цільове спрямування, особистісне виховання, навчання, свідомість.

Ми вважаємо за необхідне виділити із зазначеної системи ті фактори, які беруть участь в соціалізації дітей дошкільного віку та мають визначальне значення для нашого дослідження.

Суспільство як фактор соціалізації впливає на особистість усією своєю економічною і соціальною структурою, ідеологією і культурою, а також механізмами реалізації – визначеними способами регуляції життєдіяльності молодого покоління засобом формування ідеалу людини.

Важливим фактором соціалізації дітей дошкільного віку є регіон – простір на якому відбувається соціалізація особистості, формування, збереження та трансляція норм зразків життя, збереження й розвиток природних і культурних надбань[32, с. 56]. Вплив регіональних умов (місто чи село) на соціалізацію дітей-дошкільників несе в собі різний характер і визначаються послідовністю характерних особливостей регіону. У сільських поселеннях більшою мірою зберігається соціальний контроль за поведінкою дітей дошкільного віку, тому що в них більш стабільний склад жителів, слабка його соціально-професійна та культурна диференціація, тісні родинні й сусідські зв'язки. Сільські діти мають більш розвинене вміння налагоджувати стосунки зі своїми однолітками, на відміну від дітей, які проживають у місті. Місто ж надає дитині дошкільного віку більші можливості долучитися до системи цінностей і стилю життя, до широкого вибору оточення та груп спілкування [32].

Ми погоджуємося з думкою А. Мудрика, який зазначає, що поселення міського типу – ефективний фактор соціалізації дітей дошкільного віку. Вплив міста на соціалізацію дітей дошкільного віку визначається його історією, функціями й соціально-психологічним умовами. Місто різко збільшує мобільність людей, зокрема дітей дошкільного віку, перетворюючи їх на споживачів інформації, носіями якої є маси людей та установи, архітектура й планування міста, транспорт і реклама. Дитина, яка проживає в

місті, з одного боку, має більші можливості для сутнісної й зовнішньої самореалізації, а, з іншого – вона жорстко обмежена порівняно з дитиною, яка проживає у селі[33].

Дитяча субкультура – явище специфічне, що існує паралельно з формально основним життям дітей зі своїми традиціями, цінностями, нормами, лексикою, територією, атрибутами і є формою опанування життєвого простору, апробації власних сил, освоєння меж дозволеного. Вона відтворюється з кожним новим поколінням, при цьому зберігається своя специфіка й оновлюється атрибутика [21, с. 7].

Учені (А. Богущ, С. Курінна, І. Печенко) відзначають, що входження дитини у світ дорослої культури має діалектичний характер. З одного боку, дитина є об'єктом загальнокультурного впливу, своєрідним акумулятором культурних надбань, з іншого боку, дитина – суб'єкт загальнокультурного процесу, що створює власний світ культури, тобто дитячу субкультуру [17, с. 104].

Науковці наголошують на усталеності структури дитячої субкультури, до якої належать дитячий фольклор, дитяча словесна творчість; дитячий правовий кодекс (правила спільноти, прийняті дитячим співтовариством); дитячі ігри (рухливі, рольові, предметні); дитячий гумор (жарти, дражнилки, докучні казки, анекдоти тощо); релігійні уявлення, дитяче філософствування (міркування, роздуми про вічне); естетичні уявлення; дитячі інтереси, табування[17, с. 105]. Зміст дитячої субкультури багатогранний, він охоплює всі сфери дитячого життя – від національно-культурної до таємничого світу власного «Я».

У своїй дисертаційній роботі Л. Варяниця найважливішу функцію дитячої субкультури, вбачає в тому, що вона забезпечує соціалізацію. Дитяча субкультура є основним агентом з величезним розвивальним потенціалом, що надає дитині експериментальний майданчик для самореалізації, випробування себе, визначення меж своїх можливостей, занурюючи її в інші логіки, інші світи й простори. Простір дитячої субкультури створює для

дитини психологічний захист від несприятливих впливів дорослого світу. [12, с.51].

Слушною є думка О. Мудрика про те, що бажаними носіями субкультури виступають джерела інформації (ЗМІ), які за своїм значенням утворюють таку ієрархію: канали міжособистісної комунікації; газети, журнали, передачі радіо, TV, сайти в Інтернеті, розраховані на носіїв певної субкультури; переважно окремі програми чи передачі радіо і телебачення, конкретні вибірки газет та журналів. Інформація, яку отримують із джерел є підбраною, трансформованою та сприйнятою відповідно до характерних для субкультури ціннісних орієнтацій, які загалом визначають зміст спілкування її носіїв [32, с. 68].

Однак, найголовнішими для соціалізації дітей дошкільного віку залишаються фактори мікрорівня. Мікрорівень – це конкретні умови життя кожної особистості, її розвиток у соціально орієнтованих установах. До факторів цієї групи належать інститути соціалізації, з якими особистість безпосередньо взаємодіє: родина, дошкільний навчальний заклад.

Родина (сім'я) – найважливіший інститут у соціальному становленні особистості. Сім'я забезпечує фізичний і емоційний розвиток дітей, впливає на формування психологічної статті дітей, відіграє першочергову роль у розумовому розвитку дитини. У родині формуються фундаментальні ціннісні орієнтації дітей. Особливого влучно схарактеризував вплив сім'ї на соціалізацію дітей дошкільного віку С. Розум, зазначивши, що: «сім'я сприяє формуванню у дитини таких важливих індивідуально-особистісних якостей, як: впевненість в особистій потребі, в тому що її люблять; потреба любити близьких людей і довіряти їм; здатність співчувати, співпереживати, сприяти іншим; вміння взаємодіяти з іншими людьми в різних соціальних ситуаціях; можливість до самоствердження себе як особистості, вияву своїх індивідуальних особливостей, інтересів і потреб; вміння адекватно сприймати і розуміти себе» [46, с. 260]. Таким чином, сім'ю можна вважати первинною територією соціалізації молодого покоління.

На мікросоціальному рівні суб'єктом та об'єктом соціалізації є традиційні персоналії педагогічного процесу – вихователь і вихованець.

Вихователя як носія педагогічної мети, організатора педагогічного процесу та виховної діяльності в процесі соціалізації ми розглядаємо у двох площинах. По-перше, він сприймається дитиною як представник певного оточення та сформованого світогляду. По-друге, вихователь діє цілеспрямовано через систему виховання. А отже, така позиція має вирішальне для безпосередніх, особистісних відносин «вихователь – дитина (вихованець)». Важлива роль у розв'язанні виховних проблем відводиться взаємодії педагога й дитини, тому що успіх соціалізації значною мірою залежить від того, хто вводить дитину в життя. Саме вихователь виступає насамперед джерелом інформації для дитини, джерелом підкріплення її дій. Він збагачує дошкільника різними відомостями про довкілля, важливими знаннями, уміннями використовувати їх на практиці, виявляє радість чи занепокоєння стосовно його досягнень, формулює моральні вимоги [52; 82, 182; 84; 85; 97, 5–7].

Визначальним фактором соціалізації дітей дошкільного віку є дитяче співтовариство, або співтовариство однолітків. Роль однолітків у процесі соціалізації молодого покоління важко переоцінити. Дитяче співтовариство – це не обов'язково об'єднання однолітків, у нього можуть входити різні за віком діти, але об'єднані системою стосунків, які визначені загальними цінностями чи ситуативними інтересами [32, с. 99].

В останнє десятиріччя група однолітків стала одним із вирішальних мікрофакторів соціалізації молодого покоління. У тісному ігровому спілкуванні з однолітками, яке починається в ранньому віці, діти здобувають досвід міжособистісного спілкування з рівними собі. Спілкування з однолітками є важливим і необхідним фактором соціального розвитку дитини. Дошкільник очікує від однолітка підтвердження цінностей своїх знань і вмінь, права на рівну участь у спільній справі. Особистісний характер вибіркового ставлення дитини до групи однолітків полягає в тому, що вони

сприймаються нею як міра для порівняння себе і як доступний еталон, якого вона прагне досягти [22, с. 202]. У процесі взаємодії з однолітками в дошкільника формується суб'єктивний погляд на світ, який характеризує дух нового покоління, що народжується.

Отже, важливими агентами соціалізації виступають однолітки (дитяче співтовариство). Водночас спілкування, спільні ігри й творча діяльність сприяють визнанню себе як особистості та впливають на формування власної Я-концепції. У дітей дошкільного віку в стосунках з однолітками набувається соціальний досвід.

Сьогодні в систему виховних інститутів активно входить такий фактор, як інформування (засоби масової інформації). Їх особливий статус у системі факторів соціалізації дітей дошкільного віку зумовлюється низкою специфічних особливостей ЗМІ: глобалізація інформації, мобільність її трансляції, актуальність, цільове моделювання, художня виразність, емоційність, ілюзія особистісної цілі, оперативність зворотного зв'язку.

Таким чином, діяльність засобів масової інформації – організований процес передавання різноманітної інформації від суспільства до особистості дитини, що впливає на її формування. Процес соціалізації – це засвоєння дитиною-дошкільником норм, правил, законів суспільного буття та сприйняття зовнішнього світу. Важливим моментом соціалізації є її стихійність, адже певні знання дитина отримує не тільки через цілеспрямований процес виховання й навчання, а й через інформацію ЗМІ. Засоби масової інформації як фактор соціалізації дітей дошкільного віку стане предметом ґрунтовного розгляду в наступному підрозділі.

1.2. Засоби масової інформації як фактор соціалізації дітей дошкільного віку

Дослідження сутності феномена соціалізації особистості, а також процес її формування дозволив виділити низку суттєвих та визначальних факторів, серед яких особливе місце посідають – *засоби масової інформації*.

Сьогодні свою актуальність засвідчує проблема впливу ЗМІ на соціалізацію особистості дошкільника в контекст загальних тенденцій глобалізації - проблеми, що є надзвичайно складною з огляду на зростання ролі інформаційних і комунікаційних можливостей.

Термін глобалізація (від англ. Global – всесвітній) – використовується для характеристики сучасних економічних, соціальних, політичних, торгових, фінансових, транспортних, трудових, міграційних, інформаційних, комунікаційних та інших процесів всеохоплюючого характеру [35, с. 494].

Принципового значення для нашого дослідження мають праці О. Леонтьєва, В. Петровського, які розкривають роль засобів масової інформації у формуванні окремих структурних компонентів соціального становлення особистості[28; 38].

У сучасному світі особистість дитини з раннього дитинства опиняється в оточенні техносфери, істотною частиною якої є засоби масової інформації та комунікації. Засоби масової інформації (МАС-МЕДІА, ЗМІ) – поняття, яке об'єднує всі сучасні канали (друк, телебачення, радіо, кіно), що несуть до відома інформацію для широких верств населення. У сучасних умовах цей термін охоплює новітні технології, комп'ютерні, відео засоби й телефони[53,с. 294].

Засоби масової комунікації (ЗМК) – технічні засоби (друк, радіо, кінематограф, телебачення тощо), за допомогою яких відбувається розповсюдження інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм і т.п.) на кількісно великі розмежовані аудиторії. ЗМК бувають двох видів – друковані й електронні [32,с. 243].

Як і будь-який інший соціальний інститут, ЗМІ виконує певні нормативні функції в суспільстві, а саме: комунікативну, ідеологічну, рекламно-довідкову, культуро-освітню, рекреативну. Проте, функціонуючи, ЗМІ впливають на соціалізацію особистості дошкільника, та виконують пізнавальну, освітню та виховну функції. Пізнавальна функція пов'язана з розширенням загальної інформованості молодого покоління; освітня – з розповсюдженням та закріпленням знань про навколишню дійсність; виховна – з формуванням загальнолюдських гуманістичних цінностей та сприяє духовному збагаченню особистості.

ЗМІ, виконуючи зазначені функції, з одного боку, сприяють засвоєнню та утвердженню нових норм життя, з іншого – фальсифікована, необ'єктивна інформація, відверто асоціальні теле-, радіопрोगрами, журнали й газетні статті відповідно негативно впливають на дітей дошкільного віку. Головним наслідком засобів масової інформації стала доступність величезних масивів інформації [49, с. 95].

Формами впливу ЗМІ на соціалізацію дітей дошкільного віку є: 1) трансляція інформації про культуру та її репродукція; 2) власні творчі, продуктивні можливості ЗМІ; 3) естетична функція. Окремі спеціалісти вважають, що принаймні половина людства формує свої погляди під впливом засобів масової інформації [49].

Засоби масової інформації традиційно ділять на пресу, радіо та телебачення. У контексті нашого дослідження, ми вважаємо за потрібне зупинитися на характеристиці таких складових ЗМІ, як телебачення, комп'ютер, Інтернет, реклама, радіо, преса, друк, котрі мають визначальне значення у соціалізації дітей дошкільного віку. Сьогодні поступове поширення засобів масової інформації, зокрема телебачення і комп'ютерних технологій, відчутно змінило ситуацію в освітньо-виховному та культурному житті суспільства, істотно вплинуло на соціалізацію особистості загалом та дітей дошкільного віку, зокрема.

Телебачення – один із засобів масової інформації та комунікації, складова частина духовної та освітньої культури сучасного суспільства. Усвідомлюючи те місце, яке телебачення та комп'ютерні технології посідають у житті сучасної дитини, можна без перебільшення стверджувати, що за рівнем свого впливу на масову свідомість телебачення та комп'ютерні технології випередили інші засоби масової інформації (зокрема радіо, друковані періодичні видання). Важливо підкреслити, що потужний телевізійно-комп'ютерний вплив виявився найпоказовішим саме в дитячому середовищі [31, с.35].

Загальновідомо, що від народження діти не володіють здатністю критично мислити. Цю здатність необхідно формувати протягом тривалого періоду. Усі події та явища, що оточують дитину, стають звичними і сприймаються як норма. Це пов'язано із недостатнім життєвим досвідом дитини. Жорстокі та цинічні фільми, комп'ютерні ігри, книжки формують відповідні характери. Стихійний, але надзвичайно інтенсивний вплив на соціалізацію дітей дошкільного віку здійснюється через культивування телебаченням «індустрії розваг», що заповонила ефір і витіснила на периферію цінності української та зарубіжної культури, які втілюють загальнолюдські вічні ідеали Добра і Краси.

Серед основних тенденцій впливу телебачення, В. Абраменкова виокремлює такі:

1. Перевага візуальної інформації теле -, відео-, і комп'ютерного екрану, який певним чином викривлює зображення предметів, викликає деформацію у сенсорній системі дитини, у процесах сприйняття нею довкілля та понятійного мислення, яке перебуває на стадії становлення.

2. У дитини формується психологічна залежність від екрану, що в результаті може призвести до відчуження від живого спілкування з іншими людьми, до звуження сфери спільної діяльності дитини і дорослих у сім'ї.

3. Екран стає замінником традиційної дитячої гри з однолітками, яка є необхідною умовою психічного та соціального розвитку дитини її особистісного становлення.

4. Екранні образи володіють властивістю закарбовуватись у свідомості сучасної дитини, наслідком чого може стати переоцінка традиційної системи цінностей та способу життя. Зокрема, йдеться про такі явища: а) мозаїчність, тобто розчленованість образів – агресія щодо живих істот і матеріальних предметів на противагу цінності живого й цілісності світу; б) конвеєр шаблонних прийомів та образів слугує замінником високої естетичної потреби дитини в прекрасному; в) полегшене ставлення до життя і смерті на противагу благоговіння перед їхньою таємністю, розмивання межі дозволеного в уявленні про моральну поведінку на противагу чіткій системі заповідей; г) рання сексологізація та еротизація дитячої свідомості на противагу цнотливому ставленню до інтимної сфери життя; д) інокультурні форми і зразки замість національних традицій і ритуалів.

5. Екран для сучасної дитини є не стільки інформатором та джерелом побудови картини світу, скільки її конструктором, що агресивно програмує стиль життя, «нову мораль» і систему цінностей[1, с. 311].

Г.Апостолова, аналізуючи результати досліджень зарубіжних учених наголошує, що дітей, які регулярно споживають продукцію засобів масової інформації, відрізняє те, що вони:

- міркують швидкими та готовими асоціаціями;
- ставлять поверхові запитання, але відповідь їх не дуже цікавить;
- дають поверхові та стереотипні відповіді на запитання дорослих;
- їм властива неглибока цікавість до певних предметів;
- не відчують дистанції у спілкуванні з людьми, і при цьому не вміють реалізовувати реальні особистісні контакти;
- не здатні відповідати спокійним поглядом;
- почуття їх примітивні, а поведінка має тенденцію до безцеремонності [3, с. 2].

Посилаючись на аналіз наукових джерел з питань впливу ЗМІ (зокрема телебачення та комп'ютерних технологій на дітей дошкільного віку)

Г. Апостолова виділила такі аспекти їхніх особистісних якостей:

- залишається примітивною мова як засіб самовираження;
- знижується здатність виділяти головний зміст з прочитаного тексту;
- виникають стандартні зорові образи та асоціації, тому важко спрямувати дитину до створення власних уявлень при усному спілкуванні;
- дитина майже не читає, їй подобається розглядати малюнки (комікси);
- не відбувається активна переробка того, що дитина бачить, чує або читає, звідси затримується розвиток здатності до зосередження і уважного спостереження, творчого пошуку, цілеспрямованої діяльності;
- підвищується схильність до алкоголю, токсико- і наркоманії, оскільки дитина привчається отримувати лише враження та відчуття задоволення;
- порушується розвиток волі, бо дитина перед екраном неспроможна діяти активно-наслідково, як це має бути в цьому віці, натомість відбувається агресивний та неупорядкований вибух накопиченої і невитраченої активності[3, с. 2].

За оцінкою В.Бондаревської, комп'ютерні технології породили специфічну субкультуру – так званий *кіберпанк*, що формує специфічний світогляд, який через своє штучне походження дає змогу досить легко керувати дитиною. Нове покоління комп'ютерів віртуозно створює комп'ютерну віртуальну реальність, маніпулює свідомістю й поведінкою дитини[9, с. 8].

Комп'ютер наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. став для дітей найулюбленішою іграшкою, порадником, навіть другом. У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» зазначається, що комп'ютер є своєрідним «інтелектуальним знаряддям», яке дозволяє людині вийти на новий інформаційний рівень. Його можна розглядати як сучасний засіб діяльності дітей дошкільного віку. Інтернет, комп'ютерні й телевізійні ігри захоплюють увагу дітей, приваблюють їх динамічними сюжетами, дають

змогу переживати гострі відчуття. Дедалі більше дітей просиджують за комп'ютерним та телевізійним екранами, які дуже часто негативно впливають на них, спричинюючи певні зміни в їхній свідомості, у взаєминах з оточенням та поглядах загалом [9, с.16].

Слово «Internet» (походить від англійського «InternationalNet») перекладається як Всесвітня (Міжнародна) мережа. Університети США, а згодом Європи, Австралії, деяких країн Африки й Азії, приєднавши до мережі потужні ресурси своїх обчислювальних центрів, буквально на очах створили інформаційний кібер-простір з властивостями звужуватись до розміру дисплея персонального комп'ютера та поширюватись на всю планету за лічені секунди[16, с. 37].

У процесі засвоєння й використання комп'ютера в психіці дітей дошкільного віку виникає низка змін як позитивного, так і негативного характеру. О. Белінська наголошує на очевидності й науковому підтвердженні наслідків інформатизації нашого життя. Серед них найбільш істотними для дітей дошкільного віку є адинамія, порушення спілкування, формалізація знань[5, с. 27].

Крім цих загальних наслідків є й один специфічний. Як зазначається в дослідженнях інформаційно-психологічної безпеки, за умови доступу в глобальну комп'ютерну мережу Інтернет у користувачів подекуди виникає, так званий синдром, Інтернет-залежності, що виражається насамперед в абсолютній «поглиненості» інформаційним, комунікативним, ігровим видами діяльності в Мережі Інтернет[5, с. 27].

Психологи (К. Янгта Ф. Сарасота) у 2001 році заявили, що діти дошкільного віку особливо підпадають під вплив Інтернет-залежності. І особливо насторожує те, що кількість користувачів цього віку невпинно зростає. Науковці виділили *такі ознаки Інтернет-залежності:*

- ейфорія (піднесений стан) від перебування в Інтернеті;
- відмова від харчування та сну заради розваг в Інтернеті;
- багатогодинне просиджування в Інтернеті;

- погіршення пам'яті й уваги;
- нехтування інтересів рідних, близьких та друзів заради перебування в Інтернеті ;
- роздратованість від того, що хтось або щось не дає змоги користуватись Інтернетом [9, с. 21].

Вони стверджують, що «комп'ютерні технології спотворили життєвий простір дитини». У сучасних наукових джерелах широко висвітлюються переваги поширення телевізійних і комп'ютерних технологій – віртуальна освіта, мобільні телефони-радіоприймачі, Інтернет-аукціони, нові субкультури, що виникли в мережі Інтернет. Водночас широко обговорюються й *негативні наслідки розвитку мережі Інтернет*:

1) страхи перед інформаційною війною, втрата державного суверенітету, засилля порнографії та її згубна дія на розум і почуття юних відвідувачів мережі Інтернет;

2) страшні історії про захоплення найбільших банків, усебічну поінформованість терористів у справах своїх майбутніх жертв [11, с. 10].

Слушною є і думка А. Федорова про те, що «медіа показують дітям велику кількість лякливих образів, які викликають страх. Більшість з них ймовірно діти ніколи б не побачили в реальному житті» [54, с. 47].

Соціалізаційні ж можливості засобів масової інформації полягають передусім в їх здатності до поширення знань, формування способів їх сприйняття й оцінювання, утвердження того чи того ставлення до подій. По суті вони конструюють суб'єктивну реальність і «занурюють» у неї молоде покоління.

Слід зауважити, що повноцінній соціалізації дітей дошкільного віку загрожує саме надмірне захоплення телевізійно-комп'ютерними технологіями, незалежно від того є вже залежність, чи немає. Зважаючи на можливі небажані наслідки взаємодії дітей з телевізійно-комп'ютерними технологіями, слід враховувати це з самого початку їх знайомства з ними. Проте, як зауважує Л. Лещенко, відгороджувати дітей від цих технологій – це

неприпустима помилка, бо вони є частиною майбутнього. По-перше, це загальмує освіту, по-друге, знизить соціальний статус, який призведе до втрати особистісного «Я» серед однолітків [29, с. 45].

Сьогодні науковці дедалі частіше почали вести мову про гіпнотичний вплив реклами на соціалізацію дітей дошкільного віку. Реклама як вид інформаційних ресурсів виступає складовою засобів масової інформації. У сучасному суспільстві реклама надає дитині перший споживацький досвід [27, с. 404].

У соціологічному словнику термін «реклама» тлумачать як інформацію про споживчі якості товарів і види послуг для створення попиту на них; популяризацію творів літератури, мистецтва тощо. Відповідно до Закону України «Про рекламу», реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-який спосіб, призначена формувати або підтримувати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару [51].

Психолого-педагогічне цілеспрямоване використання можливостей реклами дозволяє формувати в особистості інформаційну культуру – один з найважливіших показників її цивілізованості. Сьогодні реклама належить до основних складових ЗМІ, які моделюють уподобання і смаки, формують стиль життя і світосприйняття і, насамперед, мають потужний вплив на становлення особистості молодого покоління.

За оцінкою І.Грошева, реклама відіграє важливу роль у соціальних процесах. Як у всьому світі, так і в Україні будь-яка реклама є провідником, медіатором позитивного й негативного, вона виносить на зовні, робить публічними думки, погляди, образи й поведінкові моделі; вона є «вчителем» актуальної культури, формує і транслює нові суспільні зв'язки, дає власні «уроки життя» і, що важливо, має потужний інформаційний вплив на соціалізацію дітей дошкільного віку [15, с. 38].

Влучно щодо цього зауважує М. Ростоцький: «У рекламному середовищі важко уявити створення реклами без втілення у сюжеті таких технологій психологічного впливу, як NLP, еріксонівський гіпноз,

нейромаркетинг, та інші ноу-хау, покликаних маніпулювати свідомістю дітей дошкільного віку» [47, с.11]. Ця дія не обмежується безпосереднім і спонтанним бажанням дитини придбати певну річ, значно серйознішим є довготривалий ефект – формування в дітей уявлення, що «споживати – це насправді жити». За оцінкою С Семчук, реклама впливає на ціннісні орієнтації дітей і закладає певні стереотипи їхньої поведінки [50, с. 225].

З огляду на сказане, можна стверджувати, що діти дошкільного віку – найбільш позитивно налаштований споживач реклами. Дитина дошкільного віку сприймає рекламу як один із видів мультфільмів. Її цікавить сюжет, короткий та простий, на неї впливають яскраві кольорові та гучні звуки. Молоде покоління звикає до пасивного сприйняття інформації, до яскравих динамічних образів і втрачає інтерес до повсякденного життя, до живого спілкування, до радості подолання перешкод. Ми погоджуємося з В. Бондаровською, яка посилаючись на новітні наукові джерела з питань впливу ЗМІ, зокрема реклами, виокремила *психологічні закономірності та особливості формування дитячої свідомості*:

- гострий сюжет викликає й підтримує увагу та зацікавленість дітей;
- підвищена увага до перегляду коротких сюжетних роликів;
- можливість залучення дитини до участі в процесі перегляду реклами;
- захоплення дитини рекламним сюжетом базується на психологічних механізмах;
- легкість запам'ятовування короткого, цікавого й близького дитині сюжету;
- можливість формування в дитинстві етичних й моральних норм, цінностей за допомогою цікавого та доступного дитині сюжету [10, с. 6].

Науковці доводять, щореклама завдяки своїм величезним можливостям створює передумови виникнення *споживацьких мотивів* у дітей, а саме:

- 1) утилітарних, пов'язаних із безпосереднім задоволенням потреб, одержанням задоволення і навіть насолоди;
- 2) естетичних, пов'язаних із зовнішнім виглядом товару.;

3) мотивів престижу, пов'язаних з приналежністю споживачів до певної соціальної групи;

4) мотивів досягнення, уподібнення, які притаманні дітям з молодшого дошкільного віку, тісно пов'язані з прагненням ідентифікувати себе із відомим актором, що рекламує товар, бажанням наслідувати успішного батька чи матір [9, с. 9].

Тому сучасним дошкільникам необхідна не лише ґрунтовна інформаційна підготовка, що пов'язана з естетичною готовністю дитини сприйняти, відчувати соціально-психологічну атмосферу епохи, оцінити її здобутки. Це вимагає створення належної бази, пов'язаної з удосконаленням культури почуттів, взаємин, потреб, без яких не можна соціалізувати особистість, здатну усвідомити цінності людського буття, красу природи, мистецтва, суспільних відносин, зрештою, самої людини.

Відомо, що будь-яка інформація, що транслюється теле-, радіо-, відео-, аудіо каналами тощо, несе заряд естетичного або антиестетичного впливу, бо вона спрямована на максимальне збудження почуттів, емоцій [31, с. 34].

Саме засоби масової інформації (телебачення, комп'ютер, реклама, друк, кінематограф, радіо) генерують соціальну пам'ять, надають соціального змісту подіям, що відбуваються. Справді, небезпека інформації полягає в тому, що вона впливає на соціалізацію дітей дошкільного віку безпосередньо, укорінюючись у ній як органічний елемент, здатний доповнити й навіть змінити психічні процеси, стани дитини. Безконтрольний інформаційний потік може глибоко проникати в психіку дитини і деформувати її свідомість.

Таким чином, засоби масової інформації є фактором соціалізації особистості дитини-дошкільника, тому що:

по-перше, соціалізація є результатом орієнтаційних проявів у реаліях сьогодення, який задовольняється за рахунок засвоєння різнобічної інформації;

по-друге, ЗМІ є організованою формою передавання інформації від суспільства до особистості дитини;

по-третє, ЗМІ є необхідні для розвитку, існування, самовираження особистості, бо забезпечують змістово-діяльнісний зв'язок між суспільством і особистістю дитини. Інформація дозволяє особистості не тільки засвоювати попередній досвід, але й розвивати, коригувати його;

по-четверте, ЗМІ стає фактором соціалізації, якщо він осмислюється дітьми дошкільного віку як необхідність.

Проблемі становлення особистості дитини дошкільного віку в процесі впливу ЗМІ буде присвячено наступний підрозділ.

1.3. Вплив засобів масової інформації на становлення особистості дитини

В основі багатьох теоретичних підходів до вивчення взаємодії особистості дитини-дошкільника із таким потужним фактором, як ЗМІ, закладене припущення, що когнітивні, емоційні й соціальні навички дитини розвиваються з часом.

Оцінюючи соціальне становище сучасних дітей, зауважимо, що традиційні інститути соціалізації (сім'я, дошкільний заклад) істотно послабили свої позиції, а їх функції перейняли ЗМІ. Якщо взяти до уваги психосоціальну систему «соціум – особистість», то під впливом ЗМІ вона видозмінилась у своїй структурі й набула вигляду: «соціум – мас-медіа – особистість». Ми погоджуємося з думкою О. Петрунько, яка вказує на те, що «процес соціалізації відбувається як медіасоціалізація» [40]. Як глобальне явище, ЗМІ виконують роль наставника та носія «постмодерністських» цінностей.

ЗМІ як один із основних факторів соціалізації в житті дітей, доповнює чи навіть конкурує з іншими більш традиційними факторами, як-от родина, дошкільна установа, товариство однолітків, дитяча субкультура (у нашому дослідженні ці фактори розглядалися в підрозділі 1.1). У процесі соціалізації дитина змінюється сама, а відповідно, формуються її інтереси, уподобання, мотиви, вибори, дії, поведінка.

Слід вважати «успішною» таку соціалізацію, яка дозволяє дитині адаптуватися до умов суспільства, в якому вона проживає, через наuczіння соціально визнаних моделей поведінки. А саме, в процесі соціалізації дитина пізнає свою культуру й долучається до її цінностей, вірувань, отримує уявлення про її ставлення до себе самої та до «інших» культур. Якщо аналізувати соціалізацію з «пасивного» боку, то вона розглядається як однобічний процес, спрямований на агента соціалізації – дитину. У процесі перегляду ЗМІ здійснюється як соціалізація, так і конструювання соціальної реальності.

Ми поділяємо думку Л. Варяниці щодо виокремлення двох протилежних наукових підходів, перший з яких абсолютизує освітньо-виховний процес як джерело соціального досвіду дитини, другий – надає первісне значення активному привласненню дитиною соціального досвіду. Як завжди, істина знаходиться посередині – соціальний розвиток дитини є результатом її соціалізації та виховання водночас. Набуття його відбувається трьома взаємопов'язаними шляхами [12].

По-перше, соціалізація відбувається стихійно, а в контексті нашого дослідження вплив ЗМІ на стихійну соціалізацію визначається певними обставинами: ЗМІ виконують насамперед рекреативну роль, бо багато в чому визначають час відпочинку дітей. З рекреативною тісно пов'язана релаксаційна роль ЗМІ. Вона набуває специфічного відтінку, коли йдеться про дітей дошкільного віку[32]. Для багатьох дітей перегляд телебачення, прослуховування музичних записів, робота з комп'ютером, а для когось і читання є своєрідною компенсацією дефіциту міжособистісних стосунків чи

засобом відволікання від дитячих проблем. Але з появою кіно, радіо та згодом телебачення, відео інтерес дітей до читання зменшився.

Особливу роль у стихійній соціалізації дітей відіграють комп'ютерні технології. Робота з комп'ютером, з одного боку – призводить до розширення контактів, можливостей обміну соціокультурними цінностями, набуття соціального досвіду, розвитку процесів навіювання. З іншого боку, може призвести до «синдрому залежності» від комп'ютерних мереж, який спричиняє звуження інтересів, відхід від реальності, соціальну ізоляцію, ослаблення емоційних реакцій та багато інших негативних явищ. Я-концепція зароджується і формується під впливом багатьох факторів, і визначальним серед яких у контексті нашого дослідження є ЗМІ.

По-друге, опанування соціального досвіду відбувається також як відносно спрямована соціалізація дитини-дошкільника, де можна виокремити такі два аспекти соціалізації:

1) ЗМІ суттєво впливають на засвоєння дітьми широкого спектру соціальних норм та формують їхні ціннісні орієнтири;

2) ЗМІ, по суті, є системою неформального навчання, просвіти та використовується як джерело інформації. І як наслідок, усі користувачі ЗМІ набувають різноманітних, суперечливих, несистематизованих відомостей з багатьох питань суспільного життя. Отже, цей аспект має вагомое значення для соціального розвитку особистості [32]. По-третє, виховання як відносно соціально контрольована соціалізація на тривалий час використовувалася лише в друкованих засобах масової інформації, але в реаліях сьогодення панівне місце посіли інформаційно-комунікаційні технології.

Система виховання до недавнього часу не ставила перед собою мету підготовки дітей в процесі взаємодії з усіма ЗМІ. В умовах сьогодення, оволодіння дитиною вмінням використовувати пізнавальний та інший потенціал ЗМІ, набуває великого значення. Виходячи з цього, особливим аспектом соціального виховання стає так зване медіа-навчання. Медіа-навчання чи медіаосвіта (з лат. *media* – засоби) – вивчення вихованцями

закономірностей масової інформації. Його завдання: підготувати дітей до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття інформації (навчити дитину розуміти її – «декодувати» повідомлення, критично оцінювати їх якість), усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, оволодіння засобами спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів. Створення системи медіа-навчання – це процес довготривалий, який має високу собівартість [34, с.68 – 75].

Інформаційний потік здійснює вплив на формування системи знань й емоційну сферу сприйняття дитини, тому необхідно широко використовувати інформацію із ЗМІ в навчанні. Уміння аналізувати інформацію, виокремлювати головне в інформаційному повідомленні, розуміти спрямування комунікації, прихований зміст повідомлень є необхідними на всіх етапах навчання.

У дошкільному віці дитина діє за типовими соціальними моделями на основі власних почуттів та переживань. Але життєвий досвід дитини обмежений, вона володіє елементарними знаннями про життя, про свої можливості, права та обов'язки, про сферу людських стосунків. Для соціального становлення дошкільника необхідно створити соціальне середовище, що сприяє засвоєнню системи цінностей, входженню в систему соціальних зв'язків, а отже, таким чином закладаються основи соціальної компетентності[49].

Відповідно до Базового компонента, соціальну компетентність дитини забезпечують чотири життєві сфери («Природа», «Культура», «Люди», «Я сам»), які є взаємозалежними та в єдиній сукупності втілюють портрет соціальної зрілості та готовності особистості до життєвого самовизначення. Соціальна компетентність означає не лише належну поінформованість у широкому колі життєвих проблем, йдеться про ціннісне ставлення дошкільника до себе, людей, довкілля, речей, а також, відповідна поведінка, що ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді [37].

На думку А. Богуш, компетентність – комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, уміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання, складати творчі розповіді, малюнки й конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль [7, с. 11].

Такі науковці, як Н. Головіна, І. Зверєва, А. Капська, І. Кон, С. Савченко, О. Харчев та ін., розуміють під соціальним досвідом визначальну соціологічну характеристику особистості в конкретній соціальній структурі.

Ми поділяємо твердження Т. Піроженко, І. Печенко про те, що проблема формування соціальної компетентності полягає в готовності дитини ефективно взаємодіяти з людьми, які її оточують у системі міжособистісних стосунків. Структура соціальної компетентності регламентується ставленням малюка до соціальної дійсності – все його життя організоване так, що поряд завжди є присутня доросла людина, яка протягом дошкільного дитинства залишається центром тяжіння; перші сім років життя – сензитивний період для соціалізації особистості, засвоєння нею суспільно цінних еталонів поведінки; всі види діяльності дошкільника відрізняються високою емоційною насиченістю; важливим надбанням дошкільного дитинства є прихильність до людей, уміння їм співпереживати [41; 42].

Соціальний досвід І. Осадчий розглядає як «сукупність соціальних якостей, що є відображенням у свідомості особистості соціальних відносин». Привласнений та набутий соціальний досвід, на думку вченого, має провідну форму існування на кшталт відображення у свідомості окремо взятої дитини. На основі власного дослідження, І. Осадчий висунув гіпотезу про те, що соціальний досвід має інформаційний (знання), діяльнісний (уміння й навички) та ціннісно-оцінювальний (особистісне ставлення) компоненти [36].

Як зауважує О. Кононко, набуття дошкільником соціального досвіду здійснюється через діяльність, спрямовану на орієнтування в ситуації, пристосування до навколишнього, перетворення до живої і неживої природи,

власного «Я». Значення соціального розвитку для особистісного становлення полягає передусім у формуванні соціальної компетентності – певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь, які забезпечують дитині життєздатність. Компетентність гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно [22, с. 8]. Науковець наголошує, що соціальна компетентність дитини дошкільного віку передбачає її вміння орієнтуватися в незнайомому середовищі, знаходити в ньому правильні орієнтири для побудови адекватної поведінки, установлювати зв'язок причин і наслідків, виявляти гнучкість у пристосуванні до нових умов середовища з одночасним збереженням свого особистісного стрижня, бачити себе очима інших, співвідносити їх очікування із своїми можливостями [22с. 5].

Як зазначає Ю. Косенко, основою соціалізації є соціальний досвід дитини, засвоюючи який, вона здійснює саморозвиток та самореалізацію, стає соціально компетентною. У дошкільному віці в дитини конструюється образ світу, закладається базис її особистісної культури, відбувається усвідомлення себе як індивідуальності, формується її ставлення до інших людей, до світу в цілому [24, с. 99 – 110].

Як стверджує Т. Поніманська, в дошкільному віці формуються основи соціальної компетентності дитини: вміння орієнтуватись у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі люди; представники різної статі, різного віку, роду занять тощо); здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; вміння поважати інших людей, допомагати, дбати про них; обирати відповідні ситуації спілкування та спільної діяльності. Соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце в системі стосунків людей та адекватно поводитися [43, с. 7].

Таким чином, засоби масової інформації є одним із найпотужніших факторів впливу на соціалізацію дитини-дошкільника. Тому, зазначені

фактори співвідносяться з педагогічними умовами формування соціальної компетентності дитини в контексті впливу ЗМІ.

Висновки з першого розділу

1. Проведений аналіз наукових досліджень з питань соціалізації показав, що цей феномен особистості є актуальною проблемою вітчизняної та зарубіжної науки. Теоретичне осмислення соціалізації як складової педагогічного процесу полягає у засвоєнні дитиною протягом життя соціальних норм та культурних цінностей того суспільства, в якому вона зростає та формується. Соціалізація відбувається через взаємодію дітей з великою кількістю факторів, які активно впливають на їхній розвиток.

2. У педагогічній теорії найбільш поширеним є розподіл факторів соціалізації особистості на мегафактори (космос, планета, світ), макрофактори (країна, суспільство, держава), мезофактори (регіон, місто, селище, поселення) та мікрофактори (сім'я, школа, товариство однолітків тощо). Оскільки ці фактори динамічні, то змінюється як їхня частка у процесі соціалізації дітей дошкільного віку, так і дещо трансформуються в рухливому потоці суспільних змін й вони самі. Потужним фактором соціалізації дітей дошкільного віку є засоби масової інформації, педагогічний вплив яких один з найвизначальніших у сучасних умовах.

3. ЗМІ – потужний фактор соціалізації дошкільника, що здійснює його інформаційне забезпечення, тобто впливає на індивідуальний розвиток дитини. Відбувається формування особистості дитини через взаємодію із довкіллям, у якому роль інформаційного простору дедалі підсилюється. Формами впливу ЗМІ на соціалізацію дітей дошкільного віку є: 1) трансляція інформації про культуру та її репродукція; 2) власні творчі, продуктивні можливості ЗМІ; 3) їх естетична функція.

4. Результатом соціалізації виступає соціальна компетентність – результат соціального розвитку, обізнаності та досвіду дитини дошкільного віку. Соціальна компетентність – полікомпонентна риса особистості, її інтегральна якість складається з цілісного комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та виявляється в соціальній активності й гуманістичній спрямованості особистості. Зокрема, соціальна компетентність дітей дошкільного віку передбачає вміння дітей орієнтуватися в незнайомому середовищі, знаходити в ньому правильні орієнтири для побудови адекватної поведінки; установлювати зв'язок причин і наслідків; виявляти гнучкість у пристосуванні до нових умов середовища з одночасним збереженням свого особистісного стрижня; бачити себе очима інших, співвідносити їхні очікування із своїми можливостями.

5. Цілеспрямована педагогічна робота з дитячим колективом у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу може загалом ефективно впливати на формування соціальної компетентності дітей за таких реалізації педагогічних умов: 1) збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих та літературних творів. Екранізовані та літературні твори у своєму змісті відображають суспільні і життєві процеси в реальних формах, через них дитина пізнає світ, орієнтує дитину у доцільному відборі інформації із ЗМІ, яка сприяє її освітньому, культурному й моральному зростанню, сприяє збагаченню досвіду суспільного життя й удосконалює вміння дитини застосовувати уявлення про закони соціуму для подальшого розширення власного досвіду в контексті впливу ЗМІ; 2) використання ЗМІ для набуття дітьми соціального досвіду. Набуття досвіду соціальної взаємодії у міжособистісному спілкуванні, ігровій й творчій діяльності дає змогу дитині увійти в реальні соціальні умови, гармонійно поєднати їх з індивідуальними бажаннями та соціальними ролями прийнятними у стосунках з однолітками, навчитись узгоджувати спільні інтереси, погляди, потреби та цілі, виховувати соціальні мотиви спілкування (виробляти в дитини потреби у враженнях та новій інформації із

ЗМІ); 3) забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками та дорослими. Найвпливовішим стихійним засобом виховання і навчання є середовище, у якому відбувається соціалізація дитини дошкільного віку. Медіа-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу – це простір життєдіяльності сучасної дитини, де засоби масової інформації виступають важливим фактором її соціалізації. Спеціально створене медіа-розвивальне середовище спонукає дитину до вияву здорового ризику, постановки проблеми, самостійного її розв'язання й критичного самоаналізу. Повноцінне особистісне становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками та дорослими можливе через оптимальне поєднання виховання й навчання та стихійної практики соціальної взаємодії в контексті впливу ЗМІ.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку

Оскільки в дослідженні вивчалися особливості впливу ЗМІ на соціалізації дітей дошкільного віку (вікова категорія п'ять-шість років), то для соціальної характеристики дітей було обрано *соціальну компетентність*, яка є ознакою набуття, становлення та збагачення соціалізації дошкільників. У попередньому розділі зазначалося, що найпотужнішим та найвпливовішим фактором соціалізації дітей дошкільного віку є засоби масової інформації. Останній фактор, у свою чергу впливає на всі означені фактори.

І. Печенко об'єктивно схарактеризувала процес формування соціальної компетентності вихованців п'яти-семи років, з'ясувала тенденції її розвитку та виокремила такі її складові:

1) *емоційно-почуттєва*, що зумовлюється здатністю дітей адекватно оцінювати та реагувати на емоційно-почуттєві прояви інших, сприймати себе в контексті відносин з однолітками та дорослими;

2) *мотиваційно-ціннісна*, що є сукупністю соціальних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій дітей за умови зміни соціальних інституцій;

3) *діяльно-поведінкова*, котра репрезентує здатність дитини відчувати свою належність до певної соціальної групи, вміння доброзичливо взаємодіяти, налагоджувати спільну діяльність, гармонійні стосунки з однолітками. Крім того, І. Печенко розробила ефективну методiku формування соціальної компетентності [41, с.10].

Особливості формування соціальної компетентності дітей шести-семи років вивчала С. Курінна [26]. Для визначення *рівнів соціально-комунікативної компетентності* дослідниця виокремила такі

критерії: поведінковий, показниками якого є: уміння дітей поводити себе в колективі, будувати безконфліктні взаємини, контролювати свої емоції та настрої; перевага позитивного настрою, готовність до розв'язання проблемних ситуацій, а також адекватна самооцінка; позитивне сприймання себе й оточення, усвідомлення свого місця в соціумі; *пізнавально-інтелектуальний* критерій виявлявся в обізнаності про елементарні соціальні норми; вміння використовувати набуті знання в життєвих ситуаціях; здатності до аналізу ситуацій та багатоваріантного розв'язання проблемних завдань; рівні розвитку уяви й мислення, а також наявності елементарних знань про себе; здатність визначати власні позитивні й негативні риси; до показників *комунікативного критерію* належать: уміння вибирати адекватні способи спілкування з оточенням, використовувати мовленнєві кліше в різних ситуаціях буття; володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, а також наявність у словнику характерологічної лексики; уміння використовувати влучні образні вирази; показником гумористичного критерію виступила: наявність почуття гумору, що виявляється в здатності до розуміння смішного та спроможності створювати смішне [26, с. 51].

Основою для розуміння структури соціальної компетентності у нашому дослідженні виступило тлумачення цього поняття І. Печенко, яка визначає *соціальну компетентність* як складну полікомпонентну рису особистості, її інтегральну якість, яка складається з цілісного комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та розкривається в соціальній активності й гуманістичній спрямованості особистості [41].

У структурі соціальної компетентності ми виділили такі *критерії*: пізнавально-когнітивний, соціально-емоційний, діяльнісно-поведінковий. *Пізнавально-когнітивний критерій* визначає рівень та зміст знань про довкілля заснованих на соціальних поняттях, уявленнях, судженнях, інтересах, переконаннях та ціннісних орієнтаціях дітей. Уміння орієнтуватися у потоці інформації із ЗМІ, аналізувати та виражати власні

міркування, організувати власну пізнавальну діяльність в контексті впливу ЗМІ.

Соціально-емоційний критерій соціальної компетентності виявляє емоційні реакції дітей дошкільного віку, впливає на якісні зміни у спілкуванні з дорослими й однолітками. Науковці (О. Запорожець, О.Кононко) зауважують, що емоційна сфера дитини є стрижневою ланкою її психічного розвитку в період становлення особистості дитини-дошкільника. Особливо важливим, на нашу думку є, що соціально-емоційний критерій містить у собі сукупність соціальних потреб, які зумовлюють емоційне сприйняття особистісно-зумовлених об'єктів, що входять у систему цінностей. Система цінностей виступає внутрішнім осердям культури, а саме двоєдиною основою системи цінностей, «яка водночас існує як в індивіді, так і в суспільстві як соціокультурній системі» [19; 22].

Діяльнісно-поведінковий критерій соціальної компетентності оптимізується в уміннях, заснованих на практичній готовності особистості дитини-дошкільника до реалізації набутих соціальних уявлень, знань. Зміст цього критерію закладений у володінні загальноприйнятими нормами та правилами поведінки у спільній діяльності, в умінні поводити себе адекватно, доречно, цілеспрямовано, конструктивно в контексті впливу ЗМІ. Складовою змісту соціальної компетентності є формування культури поведінки, що виявляється в сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості дитини, котрі ґрунтуються на нормах моралі, вчинках людей, готовності сприймати соціальний досвід, керуватися загальнолюдськими цінностями у власній поведінці. Дитина визнає свідоме ставлення до себе як до рівної з іншими людьми особистості; виявляє інтерес до людей у спілкуванні та спільній діяльності з ними; уміє співпереживати, співчувати, робити добрі вчинки.

Зазначимо, що в основу соціальної компетентності дитини було покладено позитивне сприйняття себе та інших людей, оптимістичне світосприйняття. При цьому особливого значення ми надавали впливу такого фактора, як ЗМІ. Спрямований вплив ЗМІ на особистість дитини дошкільного віку в процесі соціалізації це ефективний вплив, що охоплює відтворення нею

соціальних функцій і ролей, спонукає до активного засвоєння й прийняття індивідом суспільних цінностей та ідеалів.

Тож досліджуючи особливості впливу ЗМІ на соціалізацію дітей дошкільного віку, ми враховували можливості цілісного розвитку особистості дитини у світі людей, оскільки це відповідає сучасній меті виховання – створення сприятливих умов для формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Соціальна компетентність є системним утворенням, що гіпотетично включає в себе три критерії: пізнавально-когнітивний, соціально-емоційний, діяльнісно-поведінковий. Складові кожного з визначених критеріїв виступають показниками соціальної компетентності. На основі означених критеріїв було визначено показники сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ (табл. 2.1.).

Пізнавально-когнітивний критерій сформованості соціальної компетентності дітей з показниками:

- уявлення дітей про світ;
- вміння дитини-дошкільника аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування з приводу цього;
- вміння орієнтуватись у потоці інформації із ЗМІ та здатність довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.

Соціально-емоційний критерій сформованості соціальної компетентності дітей з показниками:

- вміння орієнтуватись у назвах емоцій, почуттів, специфіці їх прояву в телевізійних та комп'ютерних героїв;
- вміння дитини дошкільного віку визначати власні позитивні й негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами;
- вміння оцінювати себе, свою діяльність, ставлення до інших, переносити отриману із ЗМІ інформацію у власну життєдіяльність.

Діяльнісно-поведінковий критерій сформованості соціальної компетентності дітей з показниками:

- обізнаність дитини дошкільного віку із загальноприйнятими нормами й правилами поведінки в різних соціальних ситуаціях й вміння порівнювати їх із поведінкою телеперсонажів;

- вміння запобігати виникненню суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати, наслідуючи приклад позитивних персонажів із телевізійних та літературних творів;

- вміння знаходити в ЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх у спільній діяльності з іншими.

Таблиця 2.1

**Критерії і показники сформованості соціальної компетентності
дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ**

Критерії	Показники
Пізнавально-когнітивний	- уявлення про світ; - вміння дитини-дошкільника аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування з приводу цього; - вміння орієнтуватись у потоці інформації із ЗМІ та здатність довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.
Соціально-емоційний	- вміння орієнтуватись у назвах емоцій, почуттів, специфіці їх прояву у телевізійних та комп'ютерних героїв; - вміння визначати власні позитивні й негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами; - вміння оцінювати себе, свою діяльність, ставлення до інших, переносити отриману із ЗМІ інформацію у власну життєдіяльність.
Діяльнісно-поведінковий	- обізнаність дитини дошкільного віку із загальноприйнятими нормами й правилами поведінки в різних соціальних ситуаціях й вміння порівнювати їх із поведінкою телеперсонажів; - вміння запобігати виникненню суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати наслідуючи приклад позитивних персона-

	<p>жів із телевізійних та літературних творів; - вміння знаходити у ЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх у спільній діяльності з іншими.</p>
--	--

На основі зазначених критеріїв і показників було схарактеризовано три рівні сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ: високий, середній та низький.

Діти *високого рівня* сформованості соціальної компетентності дітей в контексті впливу ЗМІ вирізнялись сформованим поглядом на світ. Діти свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, здатні доволіно регулювати власну пізнавальну діяльність, правильно називати вияви емоцій і почуттів, специфіку їх прояву в поведінці телевізійних та комп'ютерних героїв; об'єктивно визначають власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівнюють їх із телевізійними персонажами; дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів.

Середній рівень сформованості соціальної компетентності дітей в контексті впливу ЗМІ характеризувався частково сформованим поглядом на світ. Вони свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, проте недостатньо володіють здатністю доволіно регулювати власну пізнавальну діяльність; вибірково орієнтуються в назвах емоцій і почуттів, специфіці їх прояву телевізійними і комп'ютерними героями, керуючись особистісним симпатіями та настроєм; не завжди могли визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Діти не завжди дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та адекватно порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів.

Таким чином, отримані результати констатувального експерименту дозволили виявити недоліки забезпечення такого невід'ємного елементу навчально-виховного процесу, як свідомо і цілеспрямована соціалізація дітей

дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. Поза увагою вихователів залишається соціальне становлення дитини дошкільного віку в умовах підвищеного інформаційного впливу. У суспільному вимірі це призводить до втрати культурної цілісності спільноти, а в особистісному – формують у дітей дошкільного віку асоціальні орієнтації й установки, негативно впливають на їхнє світосприйняття та сприяють засвоєнню низькопробного мистецтва.

2.2. Програма, зміст та результати констатувального етапу дослідження

Мета дослідження полягала у науковому обґрунтуванні та апробації педагогічних умов формування соціальної компетентності як результату соціалізації дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Базою експериментального дослідження виступив заклад дошкільної освіти №33 м.Хмельницький. Експериментальною роботою було охоплено 35 дітей, які взяли участь у педагогічному експерименті, 30 батьків і 10 вихователів ЗДО, які працюють в указаному освітньому закладі.

У процесі діагностичного обстеження було виділено дві групи дітей: експериментальну (ЕГ) і контрольну (КГ) та зазначено їхні дані.

Експериментальна робота з дітьми передбачала застосування низки методів, а саме: опитування, бесіда, індивідуальні заняття, метод спостереження за дітьми для виявлення їх вміння налагоджувати стосунки з однолітками та дорослими в контексті впливу ЗМІ.

Для дослідження особливостей впливу ЗМІ на соціалізації дітей дошкільного віку до кожного з показників було дібрано низку експериментальних завдань з науково-методичної літератури [17; 25; 45].

Пізнавально-когнітивний критерій сформованості соціальної компетентності

Показник: уявлення дітей про світ та бачення власного місця в ньому в контексті впливу ЗМІ.

Завдання 1. Дидактична вправа «*Дитячий погляд на світ*»

Мета: виявити уявлення дітей про світ та бачення власного образу «Я» в ньому в контексті впливу ЗМІ.

Показник: вміння дитини-дошкільника аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування з цього.

Завдання 1. Індивідуальна бесіда «*Що є цікавого в нашому житті?*»

Мета: виявити здатність дітей аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування щодо цього.

Показник: вміння орієнтуватися у потоці інформації із ЗМІ та здатність довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.

Завдання 1. Опитування з теми «*Телебачення і діти*»

Мета: виявити міру орієнтації дітей у потоці інформації із ЗМІ та здатність довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.

Детально про методику виконання завдань у додатку А

Проаналізуємо одержані результати щодо виконання завдань пізнавально-когнітивного критерію на з'ясування сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Так, результати виконання дітьми завдання «*Дитячий погляд на світ*» показали, що більше 40% дітей свій погляд на світ зобразили у вигляді живої і неживої природи на планеті Земля. Біля 20% дітей мали не систематизовані знання про об'єкти та явища довкілля, які базувалися на фрагментарних уявленнях, підслуханих у розмовах дорослих, отриманих враженнях від читання дитячих творів та побаченого по телебаченню. На людське оточення вказали тільки 27% дітей, в якому дошкільник відстоює простір власного «Я». У 21% дітей превалюють фантастичні істоти (роботи, прибульці, супергерої).

З'ясовано, що хлопчики переважно бачать себе у майбутньому Термінатором, оскільки він сильний і його всі бояться», дівчаток приваблюють образи успішної леді, телеведучої, супермоделі.

У палітрі зображених малюнків були й такі, в яких діти намалювали жорстокий світ дорослого життя (автомобіль, що збив людину, стрілянина, вибухи).

Виконання дітьми завдання *«Що цікавого в нашому житті?»* засвідчило, що діти 24,4% дітей чітко називали, хто зображених на малюнку представників професій. Розповідали про професії людей, чим вони займаються, наводили приклади із телевізійних фільмів, де вони бачили схожі сюжети. 45,5% дітей частково орієнтувалися у зображеннях на малюнку, називали позитивно й негативно забарвлені сюжети, плуталися в назвах професій людей, що завадило їм визначати як потрібно діяти в тих чи тих ситуаціях. у 30,1% дітей виникли труднощі в назвах професій.

Результати виконання завдання *«Телебачення і діти»* засвідчили, що дошкільники виявляють посилений інтерес до ЗМІ. З'ясовано, що 58,5% дітей надають перевагу мультфільмам (переважно закордонного виробництва); програмам для дорослих – 38,5%, пізнавальним програмам – 3%. Отримані дані засвідчили, що діти витрачають надмірну кількість часу на перегляд телепрограм. Вражало, що 12% дітей можуть дивитися телевізор цілий день», 35% – коли захочуть, коли дозволять – 14%. Результати аналізу засвідчили, що характерною ознакою для дітей-глядачів є налаштованість на розважальні програми телебачення. Крім того, ЗМІ стало для них засобом спілкування, основою для дозвілля і приводом для вияву інтелекту в розмовах з однолітками та дорослими. Наслідками таких передач є те, що вони пропагують низькопробне мистецтво для дітей та антигуманні ідеали. Також маємо й інші негативні соціально-педагогічні наслідки: інформаційне перевантаження, ослаблення інтересу до реального спілкування.

Щаблі сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ за пізнавально-когнітивним критерієм подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Розподіл дітей за шабломи сформованості соціальної компетентності за
пізнавально-когнітивним критерієм в контексті впливу ЗМІ**

Шабли сформованості пізнавально-когнітивного критерію	Групи	
	ЕГ	КГ
Високий	16,7%	18,2%
Середній	42%	40,1%
Низький	41,3%	41,7%

З таблиці видно розподіл шаблів сформованості соціальної компетентності дітей за пізнавально-когнітивним критерієм в контексті впливу ЗМІ:

високому шаблеві сформованості соціальної компетентності за пізнавально-когнітивним критерієм відповідали діти, які мають сформований погляд на світ. Діти свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, здатні доволно регулювати власну пізнавальну діяльність. Таких дітей 16,7% (ЕГ) і 18,2% (КГ);

до *середнього шабля* сформованості соціальної компетентності за пізнавально-когнітивним критерієм належать діти, які мають частково сформований погляд на світ. Вони свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, проте недостатньо володіють здатністю доволно регулювати власну пізнавальну діяльність. Це діти 42% (ЕГ) і 40,1% (КГ);

низький шабель сформованості соціальної компетентності за пізнавально-когнітивним критерієм виявлено у дітей, які мають несформований погляд на світ. Діти не орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, не здатні доволно регулювати власну пізнавальну діяльність. Це діти 41,3% (ЕГ) і 41,7% (КГ).

Соціально-емоційний критерій сформованості соціальної компетентності

Показник: вміння орієнтуватися дітей у назвах емоцій, почуттів, специфіці їх прояву в телевізійних та комп'ютерних героїв.

Завдання 1. Вправа «Три головних слова про себе»

Мета: виявити вміння дітей адекватно оцінювати власні емоції та почуття в інших дітей та телевізійних та комп'ютерних героїв.

Показник: вміння дитини дошкільного віку визначати власні позитивні й негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами.

Завдання 1. Малюнок «Мої друзі» («Моя група»)

Мета: виявити вміння дітей виражати свій емоційний стан й розпізнавати стан інших дітей, визначати позитивні і негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами.

Показник: вміння оцінювати себе, свою діяльність, ставлення до інших, переносити отриману із ЗМІ інформацію у власну життєдіяльність.

Завдання 1. Дидактична гра «Крамниця цінностей»

Мета: виявити вміння дітей визначати власну самооцінку, своє соціальне становище, ставлення до інших й переносити інформацію із ЗМІ у власну життєдіяльність. Детально методика виконання завдання у додатку А.

Результати виконання завдання «Три головних слова про себе» засвідчують, що оцінювання власних рис й рис однолітків в межах позитивного сприйняття була властива лише 24% дітей. Діти, що називали свої позитивні риси та демонстрували позитивне сприйняття інших, живуть в благополучних родинах, проектують упевнене уявлення про себе, однолітків, телеперсонажів, взаємозв'язок між позитивними асоціаціями і зворушливими переживаннями, володіють здатністю постояти за себе і тенденцію розглядати своє оточення як приємне і дружелюбне. Байдуже сприйняття виявлено у 27,5% дітей. Діти, яким властиве негативне сприйняття є з неблагополучних родин: негативно розповідають про себе та однолітків,

присутні хворобливі асоціації і зворушливі переживання, схильні вважати оточення навколо себе агресивним та ворожим.

Результати опитування у завданні «*Мої друзі*» засвідчили, що 24% дітей достатньо орієнтуються в назвах емоцій та почуттів. Вони вірно називають свої риси характеру, адекватно оцінюють свій емоційний стан, а тим більше стан інших дітей. Розповідають про емоційний стан телевізійних героїв та відображають його мімікою, коли ті сердяться чи радіють. Задовільно орієнтуються в назвах емоцій та почуттів 46% дітей. Їм складно розпізнавати свої і чужі емоції та почуття. Не орієнтуються в назвах емоцій та почуттів 30% опитаних. Їм важко визначити емоційні стани дітей, телевізійних героїв.

Результати отримані за завданням «*Крамниця цінностей*» дозволили встановити позитивні якості (добрий, ввічливий, чесний, веселий), які цінують у своїх друзях старші дошкільники. Щодо негативних якостей, то 66% дітей визнали найбільш неприйнятними такі: жадність, злість, боязливість, вередливість.

Щаблі сформованості соціальної компетентності дітей за *соціально-емоційним критерієм* в контексті впливу ЗМІ подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл дітей за шаблонами сформованості соціальної компетентності за соціально-емоційним критерієм в контексті впливу ЗМІ

Шаблі сформованості соціально-емоційного критерію	ЕГ	КГ
Високий	15,3%	16,3%
Середній	46,7%	48,7%
Низький	38%	35%

З таблиці видно розподіл шаблів сформованості соціальної компетентності дітей за соціально-емоційним критерієм в контексті впливу ЗМІ:

Діти з *високим щаблем* сформованості соціальної компетентності правильно називають вияви емоцій і почуттів, специфіку їх прояву в поведінці телевізійних та комп'ютерних героїв; об'єктивно визначають власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівнюють їх із телевізійними персонажами. Таких дітей 15,3% (ЕГ) і 16,3% (КГ);

до *середнього щабля* сформованості соціальної компетентності належать діти, які вибірково орієнтуються в назвах емоцій і почуттів, специфіці їх прояву в телевізійних і комп'ютерних героїв, керуючись особистісним симпатіями та настроєм; не завжди можуть визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Це 46,7% (ЕГ) і 48,7% (КГ) дітей;

низький щабель сформованості соціальної компетентності виявлено у дітей, які не можуть правильно назвати прояви емоцій і почуттів та специфіку їх прояву у телевізійних і комп'ютерних героїв; в дітей переважають егоїстичні риси, що, в свою чергу, впливає на неспроможність визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Це 38% (ЕГ) і 35% (КГ) дітей.

Діяльнісно-поведінковий критерій сформованості соціальної компетентності

Показник: обізнаність дитини дошкільного віку із загальноприйнятими нормами та правилами поведінки в різних соціальних ситуаціях та порівняння їх із поведінкою телеперсонажів.

Завдання 1. «Як би ти вчинив?»

Мета: виявити міру усвідомлення необхідності дотримуватися загальноприйнятих норм й правил поведінки в соціальних ситуаціях та порівнювати їх із поведінкою телеперсонажів.

Показник: вміння запобігати виникненню суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати, наслідуючи позитивних персонажів з телевізійних і літературних творів.

Завдання 1. «Посварився – помирись»

Мета: виявити вміння дітей адекватно сприймати й оцінювати себе в суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати, наслідуючи позитивних персонажів з телевізійних та літературних творів.

Показник: вміння знаходити в ЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх в спільній діяльності з іншими.

Завдання 1. Ситуативна гра «*Робінзонада*» (*адаптований варіант методики В.Абраменкової*)

Мета: виявити в дітей розуміння необхідності підбирати адекватні форми співробітництва та взаємодії, що запозичені із ЗМІ і використовувати в спільній діяльності із іншими.

Проаналізуємо одержані результати щодо виконання завдань на з'ясування сформованості діяльнісно-поведінкового критерію соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Результати виконання завдання «*Як би ти вчинив?*» засвідчили, що більша половина дітей визнавали, що завжди потрібно робити добрі вчинки, проте 25% піддослідних у своїх вчинках керується принципом «Якщо ти будеш допомагати людям, то і тобі допоможуть»; 3% дітей вважають, що гарні вчинки взагалі непотрібно робити, підтверджуючи свою позицію улюбленими словами із пісні Старенької Шапокляк із мультиплікаційного фільму «Про крокодила Гену і Чебурашку»: «Кто людям помогае тот тратит время зря, хорошими делами прославиться нельзя». Тому можемо дійти висновку, що у дітей більшість моральних вчинків формується під впливом ЗМІ та має прагматичний характер.

Результати виконання дітьми завдання «*Посварився – помирись*» засвідчили, що вирішення суперечливої ситуації через застосування позитивних вчинків героїв (Буратіно – позитивний герой, Карабас – негативний) було зафіксовано у 12% дітей. Вирішення суперечливої ситуації словами відбувалося у 37,5% дітей. Діти сперечалися оцінюючи конкретні факти й свої вчинки і вчинки інших (телевізійних героїв) і намагалися

перенести їх у реальне життя. Прояв агресивної поведінки, тобто застосування сили (відбирання іграшок, нав'язування своїх правил, вдавання до образливих дій) було зафіксовано у 11,5% дітей. Звернення до дорослого за допомогою – як важливий варіант вирішення суперечливої проблеми спостерігався у 24,5% дітей. Не змогли самостійно вирішити суперечку 12% дітей.

На основі виконання дітьми завдання «*Робінзонада*» було встановлено три основні домінантні системи цінностей: традиційна або ж соціальна (мама, тато, однолітки), технологічна (комп'ютер, ІКТ, супутникове телебачення та ін.) та утилітарна (гедоністична) – ігри, іграшки, солодоші, перегляд телевізійних програм. Зіставивши всі вподобання дітей з часовими параметрами, стверджуємо, що ці три системи цінностей перебувають у стані реформації. На вище означені системи безпосередньо впливає таке явище, як «глобалізація», котра через ЗМІ впливає на світосприйняття дітей. Констатуємо, що на головне місце виходить технологічна система цінностей, яка стрімко заволоділа свідомістю дітей й зумовила кардинальні зміни у світосприйнятті, ставленні до людей й до самих себе. Все перераховане вище, негативно впливає на можливість дітей знаходити адекватні форми співробітництва та взаємодії й керуватися ними у спільній діяльності з іншими.

Щаблі сформованості соціальної компетентності дітей в контексті впливу ЗМІ за діяльнісно-поведінковим критерієм подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл дітей за щаблями сформованості соціальної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм в контексті впливу ЗМІ

Щаблі сформованості діяльнісно-поведінкового критерію	Групи	
	ЕГ	КГ
Високий	14,3%	18%
Середній	44%	38%
Низький	41,7%	44%

З таблиці видно розподіл шаблів сформованості соціальної компетентності дітей за діяльнісно-поведінковим критерієм в контексті впливу ЗМІ:

діти *високого рівня* сформованості соціальної компетентності дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів. Уникають виникнення суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішують наслідуючи приклад позитивних персонажів із телевізійних та літературних творів; знаходять уЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовують їх в спільній діяльності з іншими. Це 14,3% (ЕГ) і 18% (КГ) дітей.

Діти із *середнім рівнем* сформованості соціальної компетентності не завжди дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та адекватно порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів. Рідко наслідують позитивних персонажів із телевізійних та літературних творів, надають перевагу індивідуальним інтересам та вигоді, чим створюють суперечливі ситуації, які не в змозі вирішити самі; відчувають труднощі у можливості знаходити уЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх в спільній діяльності з іншими. Це 44% (ЕГ) і 38% (КГ) дітей.

Діти з *низьким рівнем* сформованості соціальної компетентності не усвідомлюють необхідності дотримуватися загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях, не вміють порівняти їх із поведінкою телеперсонажів; переважають зіткнення інтересів, нездатні брати приклад із позитивних персонажів із телевізійних та літературних творів, постійно створюють суперечливі ситуації, які не в змозі вирішити самі; орієнтуються на власні потреби, не вміють знаходити уЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх в спільній діяльності з іншими. Це 41,7% (ЕГ) і 44% (КГ) дітей.

Розглянувши змістові характеристики шаблів сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ і врахувавши одержані дані, було розроблено загальну характеристику рівнів сформованості соціальної компетентності у дітей згідно визначених критеріїв. На основі комплексної оцінки було визначено три рівні сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. Узагальнені дані рівнів сформованості соціальної компетентності подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл дітей за рівнями сформованості соціальної компетентності в контексті впливу ЗМІ

Рівні	ЕГ	КГ
Високий	15,4%	18,5%
Середній	44,3%	39,2%
Низький	40,3%	42,3%

Як засвідчують дані таблиці, **довисокогорівня** сформованості соціальної компетентності віднесені 15,4% (ЕГ) і 18,5% (КГ) дітей. У них сформований погляд на світ. Діти свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, здатні доволно регулювати власну пізнавальну діяльність, правильно називати вияви емоцій і почуттів, специфіку їх прояву в поведінці телевізійних та комп'ютерних героїв; об'єктивно визначають власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівнюють їх із телевізійними персонажами; дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів.

До **середнього рівня** сформованості соціальної компетентності віднесено дітей 44,3% (ЕГ) і 39,2% (КГ). Для них характерний частково сформований погляд на світ. Вони свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, проте недостатньо володіють здатністю доволно регулювати власну пізнавальну діяльність; вибірково орієнтуються в назвах

емоцій і почуттів, специфіці їх прояву у телевізійних і комп'ютерних героїв, керуючись особистісним симпатіями та настроєм; не завжди можуть визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Діти не завжди дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та адекватно порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів.

До *низького рівня* сформованості соціальної компетентності віднесено дітей 40,3% (ЕГ) і 42,3% (КГ). Для них характерний несформований погляд на світ. Діти не орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, не здатні доволі регулювати власну пізнавальну діяльність; не можуть правильно назвати прояви емоцій і почуттів та специфіку їх прояву телевізійними і комп'ютерними героями; в дітей переважають егоїстичні риси, що, в свою чергу, впливає на неспроможність визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Діти не усвідомлюють необхідності дотримуватися загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях, не вміють порівняти їх із поведінкою телеперсонажів.

Таким чином, тримані результати констатувального експерименту дозволили виявити недоліки забезпечення такого невід'ємного елементу навчально-виховного процесу, як свідомо і цілеспрямована соціалізація дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. Поза увагою вихователів залишається соціальне становлення дитини дошкільного віку в умовах підвищеного інформаційного впливу. У суспільному вимірі це призводить до втрати культурної цілісності спільноти, а в особистісному – формують у дітей дошкільного віку асоціальні орієнтації й установки, негативно впливають на їхнє світосприйняття та сприяють засвоєнню низькопробного мистецтва.

Висновки з другого розділу

Для оцінки ефективності процесу соціалізації дітей дошкільного віку засобами масової інформації визначено соціальна компетентність як інтегративна якість особистості закономірний результат соціалізації. Визначено критерії з показниками соціальної компетентності, а саме: **пізнавально-когнітивний критерій**: уявлення дітей про світ; вміння дитини-дошкільника аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування з приводу цього; вміння орієнтуватись у потоці інформації із ЗМІ та здатність доволіно регулювати власну пізнавальну діяльність. **Соціально-емоційний критерій** з показниками: вміння орієнтуватись у назвах емоцій, почуттів, специфіці їх прояву в телевізійних та комп'ютерних героїв; вміння дитини дошкільного віку визначати власні позитивні й негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами; вміння оцінювати себе, свою діяльність, ставлення до інших, переносити отриману із ЗМІ інформацію у власну життєдіяльність. **Діяльнісно-поведінковий критерій** з показниками: обізнаність дитини дошкільного віку із загальноприйнятими нормами й правилами поведінки в різних соціальних ситуаціях й вміння порівнювати їх із поведінкою телеперсонажів; вміння запобігати виникненню суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати, наслідуючи приклад позитивних персонажів із телевізійних та літературних творів; вміння знаходити в ЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх у спільній діяльності з іншими.

4. На основі критеріїв і показників визначено **три рівні сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ**: до високого рівня сформованості соціальної компетентності віднесені діти (15,4%), які свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, здатні доволіно регулювати власну пізнавальну діяльність, правильно називати вияви емоцій і почуттів, специфіку їх прояву в поведінці телевізійних та комп'ютерних героїв; об'єктивно визначають власні

позитивні і негативні риси, чесноти та порівнюють їх із телевізійними персонажами; дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів. До *середнього рівня* сформованості соціальної компетентності віднесено дітей (44,3%), для яких характерний частково сформований погляд на світ. Вони свідомо орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, проте недостатньо володіють здатністю довільно регулювати власну пізнавальну діяльність; вибірково орієнтуються в назвах емоцій і почуттів, специфіці їх прояву телевізійними і комп'ютерними героями, керуючись особистісним симпатіями та настроєм; не завжди могли визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Діти не завжди дотримуються загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях та адекватно порівнюють їх із поведінкою телеперсонажів.

До *низького рівня* сформованості соціальної компетентності віднесено дітей (40,3%), для яких характерний несформований погляд на світ. Діти не орієнтуються в потоці інформації, що надходить із ЗМІ, не здатні довільно регулювати власну пізнавальну діяльність; не можуть правильно назвати прояви емоцій і почуттів та специфіку їх прояву телевізійними і комп'ютерними героями; в дітей переважають егоїстичні риси, що, в свою чергу, впливає на неспроможність визначити власні позитивні і негативні риси, чесноти та порівняти їх із телевізійними персонажами. Діти не усвідомлюють необхідності дотримуватися загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях, не вміють порівняти їх із поведінкою телеперсонажів.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації

А отже, дитина опиняється в річищі різноманітних соціалізаційних впливів. Допомогти дитині вільно й усвідомлено увійти в нове для неї суспільне оточення, здійснити за допомогою реалізації педагогічних умов системний цілеспрямований вплив на формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку – важливе завдання вихователя. Вважаємо, що цілеспрямована педагогічна робота з дитячим колективом у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу може ефективно впливати на формування соціальної компетентності дітей за реалізації таких *педагогічних умов*:

1. Збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих та літературних творів.

Екранізовані та літературні твори у своєму змісті відображають суспільні і життєві процеси в реальних формах, через них дитина пізнає світ, формується її світосприйняття. За допомогою екранізованих і літературних творів дошкільник може уявити ситуації, які відбуваються в реальному житті та порівняти їх з видуманими подіями, це сприяє збагаченню їхніх уявлень про різноманітні явища суспільного довкілля. Використання телевізійних передач і літературних творів у педагогічному процесі ДНЗ сприяє засвоєнню соціальних норм, життєвої позиції дитини дошкільного віку, орієнтує у доцільному відборі інформації із ЗМІ, яка сприяє її освітньому, культурному й моральному зростанню, сприяє збагаченню досвіду суспільного життя й

удосконалює вміння дитини застосовувати уявлення про закони соціуму для подальшого розширення власного досвіду в контексті впливу ЗМІ.

2. Використання ЗМІ для набуття дітьми соціального досвіду.

Набуття досвіду соціальної взаємодії у міжособистісному спілкуванні, ігровій й творчій діяльності, дає змогу дитині увійти в реальні соціальні умови, гармонійно поєднати їх з індивідуальними бажаннями та соціальними ролями прийнятними в стосунках з однолітками, навчитись узгоджувати спільні інтереси, погляди, потреби та цілі, виховувати соціальні мотиви спілкування (виробляти в дитини потреби у враженнях та новій інформації із ЗМІ).

3. Забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками та дорослими.

Найвпливовішим стихійним засобом виховання і навчання є середовище, у якому відбувається соціалізація дитини дошкільного віку. У наукових джерелах середовище трактується як сукупність умов, що оточують людину і взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Соціалізація дитини відбувається у різноспрямованій взаємодії усіх факторів, одним з яких є розвивальне середовище, в якому відбувається педагогічний процес і яке є його складовою частиною [44].

Як зазначає А. Богуш, розвивальне середовище створює потенційні можливості для позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на інтелектуальний розвиток дитини і формування цілісної особистості [7, с. 13]. На основі аналізу понять *«медіа-навчання»* та *«розвивальне середовище»*, ми запропонували власне визначення поняття *«медіа-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу»* – це простір життєдіяльності сучасної дитини, де засоби масової інформації виступають потужним фактором її соціалізації.

Спеціально створене медіа-розвивальне середовище спонукає дитину до вияву здорового ризику, постановки проблеми, самостійного її

розв'язання й критичного самоаналізу. Повноцінне особистісне становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками та дорослими можливе через оптимальне поєднання виховання й навчання та стихійної практики соціальної взаємодії в контексті впливу ЗМІ.

Таким чином, вважаємо, що цілеспрямована педагогічна робота з дитячим колективом у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу може загалом ефективно впливати на активне сприйняття дітьми інформації із ЗМІ. Засвоєння якісної множини знань, вироблення критеріїв оцінювання, формування світосприйняття має зворотний вплив на формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку.

3.2. Система роботи з оптимізації педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку засобами масової інформації

Мета формувального етапу дослідження полягала в обґрунтуванні й апробуванні експериментальної системи роботи і методики реалізації педагогічних умов з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Експериментальна система роботи з реалізації педагогічних умов щодо формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ включала:

- 1) основні етапи формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ;
- 2) організаційні форми роботи з дітьми дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ;

3) педагогічні умови формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ, які забезпечили ефективність її перебігу.

Метою першого – *інформаційно-орієнтувального етапу* було сформувати у дітей знання про суспільне довкілля через використання інформації із ЗМІ, вміння орієнтуватися у потоці інформації, оцінювати її та регулювати власну пізнавальну діяльність.

Головні завдання етапу: сформувати в дітей систему знань про довкілля, збагатити їх інформацією із ЗМІ, розвинути вміння аналізувати її. Вихователь виступав у ролі інформатора, який збагачував дитину різною інформацією із ЗМІ, планував та розподіляв соціальні ролі, координував діяльність дитини та контролював хід виконання поставлених завдань.

Змістове наповнення цього етапу полягало у використанні таких видів роботи: відтворення епізодів із телефільмів, мультиплікаційних та літературних творів, а також ситуацій із повсякденного життя в іграх «Телеподорож», «Прогноз погоди», «Клуб мандрівників», «Пізнавальна абетка»; сюжетно-рольові ігри «Сам собі режисер»; пізнавально-творчі вправи «Професія рекламний агент»; ігри з правилами «Конкурс рекламних агентів». Зміст завдань, які пропонувалися дітям представлені у додатках.

Отже, на цьому етапі зреалізовувалася перша педагогічна умова (збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих та літературних творів), що сприяла формуванню соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. Проведені педагогічні заходи сприяли засвоєнню дітьми системи знань про довкілля, вмінню сприймати інформацію із ЗМІ, здійснювати її аналіз й регулювати власну пізнавальну діяльність.

Метою другого – *навчально-розвивального етапу* був розвиток соціально-емоційної сфери дітей через використання ЗМІ для організації досвіду соціальної взаємодії у спілкуванні з однолітками.

Головні завдання етапу: розвиток у дітей вміння орієнтуватись у назвах емоцій, почуттів, специфіці їх прояву у телевізійних і комп'ютерних героїв.

Змістове наповнення цього етапу полягала в застосуванні таких видів роботи: дидактичні ігри «Люстерко», «Мій улюблений персонаж», сюжетно-рольові ігри «Ти будеш мною, а я – тобою»; перегляд та відтворення ситуацій з екранізованого твору «Троє із Простоквашино»; наслідувально-виконавські вправи «На кого я б перетворився в чарівній країні»; бесіди на тему «Розкажи про себе», «Анкета для друзів». Зміст завдань, які пропонувалися дітям на цьому етапі представлені у додатках.

Метою третього етапу – *діяльнісно-трансформувального* – було навчити дітей дошкільного віку творчо й вибірково використовувати набутий соціальний досвід із ЗМІ у спілкуванні з однолітками та дорослими.

Змістове наповнення цього етапу полягала у використанні різних видів роботи, зокрема: спільна колективна творчість на теми: «Батьки запитують, оцінюють, пропонують» й «Дні добрих справ»; конкурси-змагання «Хто швидше»; дидактичні ігри «Хвастощі», сюжетно-рольові ігри «Що ми знаємо про ввічливість?»; бесіди морально-етичного спрямування «Мамина помічниця», «Ввічливі слова»; експериментально-творчий проект «Дитина у світі телебачення»; гра-заняття «Книжковий лікар».

Реалізація формувального етапу експерименту передувала *попередня (пропедевтична) робота з вихователями*, які працювали з дітьми експериментальних груп. В межах цієї роботи було проведено низку занять з вихователями, об'єднаних у методичний семінар «*Особливості медіасоціалізації дітей дошкільного віку*».

Мета семінару полягала в окресленні особливостей впливу ЗМІ на соціалізацію дітей дошкільного віку.

Завдання семінару: з'ясування сутності та понять «ЗМІ», «соціальна компетентність дітей дошкільного віку»; зацікавлення й організація вихователів до роботи за експериментальною моделлю реалізації педаго-

гічних умов з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

У ході попередньої роботи з вихователями, формувались уявлення педагогів про особливості впливу ЗМІ на формування соціальної компетентності дітей, а також переорієнтувати їхнє ставлення до дитячих стосунків в контексті впливу ЗМІ як потужного фактора соціалізації дітей.

Були *реалізовані різні форми роботи* з вихователями: семінари, семінари-практикуми, консультації, моделювання освітнього процесу, завдяки яким забезпечувалося набуття вихователями практичних умінь налагоджування співробітництва з дітьми й батьками, організації різних видів діяльності та реалізації у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу сукупності педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Програма методичного семінару передбачала шість тем, які висвітлювали такі питання: завдання та форми роботи, спрямовані на систематизацію й збагачення знань вихователів про науково-теоретичні засади соціалізації особистості дитини-дошкільника, розкриття понять «ЗМІ», «глобалізація», «мас-медіа», «медіасоціалізація дитини дошкільного віку», «соціальна компетентність», «медіа-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу». Детально зміст методичного семінару представлений у додатках.

У процесі пропедевтичного етапу роботи, було зреалізовано раніше означені *педагогічні умови для покращення педагогічного керівництва у сприйнятті інформації із ЗМІ*. Щоб педагогічний вплив мав продуктивний характер було дібрано організаційні форми роботи за визначеними критеріями: пізнавально-когнітивним, соціально-емоційним, діяльнісно-поведінковим.

На формувальному етапі експерименту було розроблено серію завдань для дітей до кожного етапу експериментальної моделі реалізації педагогічних

умов з формування соціальної компетентності в контексті впливу ЗМІ. Детально вони представлені у додатку.

Позитивний вплив цих форм та методів на вихованців забезпечувався правильним педагогічним керівництвом. Вихователь експериментальних груп викликав у дітей позитивне ставлення до ігор, ігрових та колективних завдань, ознайомлював із правилами (інструктування, показ, повторення). Діти брали активну участь у підборі сюжетів із ЗМІ, висували свої пропозиції, висловлювали свої міркування про телегероїв, здійснювали критичний аналіз.

Проведена робота дала можливість збагатити соціальний досвід дітей, що трансформується із зовнішнього у внутрішній план їхньої психічної діяльності; забезпечила особистісне становлення дитини дошкільного віку та збагатила досвід її соціальної взаємодії у процесі спілкування з однолітками й дорослими в контексті впливу ЗМІ. Діти в ході експерименту аналізували телевізійні та літературні твори. Це дало їм можливість засвоїти загальноприйняті норми та правила поведінки в різних соціальних ситуаціях, узгоджувати свої бажання з бажаннями інших, виявляти повагу до однолітків та дорослих. Пріоритетну позицію на означеному етапі зайняла третя педагогічна умова (забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника у процесі спілкування з однолітками та дорослими), за якої відбувалося формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Таким чином, нами розроблена експериментальна програма і методика реалізації педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ, яка включала три етапи: інформаційно-орієнтувальний, навчально-розвивальний, діяльнісно-трансформувальний. Визначені мета, завдання, змістове наповнення та відповідні форми роботи. На інформаційно-орієнтувальному етапі була зреалізована перша педагогічна умова – збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих і літературних творів. На

навчально-розвивальному етапі реалізовувалася друга педагогічна умова – використання ЗМІ для набуття дітьми соціального досвіду та його реалізації в різних формах творчої діяльності. На діяльнісно-трансформувальному етапі реалізовувалася третя педагогічна умова – забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками і дорослими.

3.3. Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного зрізів

На прикінцевому етапі дослідження було проведено серію контрольних зрізів з метою з'ясування змін, що відбулися у формуванні соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ в експериментальних групах.

Діагностичні зрізи здійснювалися за кожним критерієм сформованості соціальної компетентності відповідно до завдань за означеними показниками, аналогічно до процедури констатувального етапу. Це уможливило здобуття об'єктивної картини рівнів сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в умовах розробленої та апробованої під час формуючої дослідницько-експериментальної роботи експериментальної моделі реалізації педагогічних умов з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Аналіз результатів за показниками *пізнавально-когнітивного критерію*, що проводився після впровадження першого етапу експериментальної моделі реалізації педагогічних умов з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ.

Так, результати аналізу завдання *«Дитячий погляд на світ»* засвідчили, що у 45,7% дітей сформоване реалістичне світосприйняття та

погляд на себе як на соціальну істоту, яка живе і функціонує в системі суспільних відносин. На жаль, були й такі малюнки, в яких, діти (3%) намалювали себе в образі супергероя. Це свідчить про те, що телевізійний персонаж є взірцем для наслідування. Слід зазначити, що навіть після проведеної педагогічної роботи ці діти мали поверхові знання про цілісну картину світу.

Аналіз результатів завдання *«Телебачення і діти»* засвідчив, що в дітей бажання спілкуватися із ЗМІ невинно зростає. Провідне місце в (58,5%) посідають закордонні мультфільми (як і на констатувальному етапі експерименту). Однак відбулися позитивні зміни щодо вибору дітьми пізнавальних програм (на початку експерименту – 3% (ЕГ) на контрольному зрізі – 29% (ЕГ)). Щодо сприймання дітьми дорослих передач, то 12,5% (ЕГ) їхні показники змінилися в позитивний бік та відбулися зміни в часовому проміжку перегляду телевізійних програм. У контрольній групі відбулися певні позитивні зміни, але не вони були такими суттєвими, як в експериментальній групі.

Аналіз результатів за показниками соціально-емоційного критерію.

Аналізуючи результати виконання завдання *«Море хвилюється»* було встановлено, що відбулися якісні зміни у дітей 49,4% (ЕГ). Вони продемонстрували, що добре орієнтуються у назвах емоцій і почуттів та специфіці їх прояву в телевізійних героїв. Доказом цього є усвідомлення дітьми з експериментальної групи власних емоцій, правильного розпізнавання й розуміння емоційні прояви однолітків та телегероїв («Йому сумно, тому що немає з ким гратися», «Попелюшка радіє, тому, що вона їде на бал», «Мені соромно, тому що я з'їв всі цукерки і не поділився з іншими»). Зменшився відсоток дітей 19,2% (ЕГ), яким було складно оцінити свій емоційний стан та інших. Значно зменшився відсоток дітей 31,4% (ЕГ), які не орієнтувалися у назвах та специфіці проявів емоцій і почуттів, не вміли визначати власний настрій, проявів емоцій у інших дітей й телевізійних і комп'ютерних героїв.

Аналіз результатів у завданні «*Хто Я?*» дає підставу стверджувати, що зріс відсоток дітей 34,4% (ЕГ), які об'єктивно й аргументовано оцінювали себе, своїх друзів, найулюбленіших телегероїв, визначали їх позитивні й негативні риси. Наведемо приклади дитячих висловлювань («Я сильний, сміливий як мій тато», «Я Оленка. Я хороша дівчинка», «Я порівнюю себе з доброю феєю. Я теж добра». Дітям 39,3% (ЕГ) було складно орієнтуватись у власних рисах та чеснотах, об'єктивно оцінити себе, інших дітей та телегероїв. Вони могли назвати лише три-чотири риси характеру. Проте, значно зменшився відсоток дітей (на констатувальному етапі – 40,3% (ЕГ) до 26,3% (ЕГ) – на контрольному етапі) яким було складно визначити власні риси, вони відрізнялися байдужим ставленням до всього, що навколо них відбувається. У контрольній групі відбулися певні зрушення, але не настільки значимі, як в експериментальній групі.

Аналіз результатів за показниками діяльнісно-поведінкового критерію. Аналіз результатів завдання «*Як би ти вчинив?*» засвідчив, що 61,2% вихованців ЕГ обізнані із загальноприйнятими нормами та правилами поведінки в соціумі. Вони визнають, що потрібно робити добрі справи, допомагати людям та наслідувати позитивні вчинки телегероїв. Проте є діти (3%), які не дотримуються загальноприйнятих норм та правил поведінки. У дітей з контрольної групи відбулися позитивні зрушення, але не досить суттєві, як в експериментальній групі.

Аналіз результатів виконаного завдання «*Моя позиція*» підтвердив, що діти орієнтуються в суперечливих ситуаціях та вміють знаходити засоби їх вирішення в контексті впливу ЗМІ. Діти адекватно вирішували спірні ситуації за допомогою вербального спілкування, при цьому вони використовували ввічливі слова, пропозиції: «Будь ласка», «Я розкажу, що треба робити гарні вчинки». Діти продемонстрували своє уміння орієнтуватися у суперечливих ситуаціях.

Аналіз результатів виконання завдання «*Робінзонада*» засвідчив, що зменшився відсоток дітей до 33%, які обрали комп'ютер, натомість збільшився відсоток дітей (до 32%), для яких друзі мають важливе значення.

35% дітей хочуть бачити маму й тата. У ході освітньої роботи в дітей зменшилася потреба у «спілкуванні» із ЗМІ, а збільшилася потреба у взаємодії з однолітками та дорослими, що сприяло становленню соціальної компетентності дітей. Аналіз отриманих відповідей дає підстави стверджувати, що сьогодні змінилося співвідношення між системами цінностей: традиційною, утилітарною та технологічною, зокрема простежується тенденція до зростання останньої. Причиною цього є розвиток засобів масової інформації, насамперед, телебачення й інформаційно-комунікаційних технологій. Вони заволоділи часом дітей, внесли зміни в організацію режиму дня, зменшили час перебування на свіжому повітрі, звели до мінімуму спілкування дітей з однолітками й дорослими.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у всіх дітей експериментальної групи рівнів сформованості соціальної компетентності, що проявилось в умінні дітей орієнтуватись у потоці інформації, сформувалися знання про довкілля, у динаміці соціально-емоційних проявів та дотриманні загальноприйнятих норм і правил поведінки в соціумі в контексті впливу ЗМІ.

Після проведеної педагогічної роботи і за результатами виконання дітьми завдань за трьома критеріями та показниками, ми виявили, що під час контрольного діагностування відбувся певний кількісний та якісний перерозподіл дітей за рівнями сформованості соціальної компетентності. Для того, щоб підтвердити ймовірність отриманих результатів у ході експерименту, було використано метод математичної статистики.

На основі проведених розрахунків ми отримали ми отримали показники, які вказують на те, що набутий соціальний досвід підвищує можливості дітей до позитивної взаємодії у процесі спілкування з однолітками та дорослими в контексті впливу ЗМІ.

Прикінцевий зріз і здійснений порівняльний аналіз рівнів сформованості соціальної компетентності у дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ підтвердив, що проведена цілеспрямована педагогічна робота в експериментальній групі привела до позитивних змін. Результати рівнів

сформованості соціальної компетентності в дітей п'ятого-шостого років життя на констатувальному (КЕ) і прикінцевому (ПЕ) етапах експерименту подано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівні сформованості соціальної компетентності дітей експериментальної і контрольної груп (у %)

Рівні	Етапи	Групи	
		ЕГ	КГ
Високий	КЕ	15,4	18,5
	ПЕ	30	20,4
Середній	КЕ	44,3	39,2
	ПЕ	40,1	41
Низький	КЕ	40,3	42,3
	ПЕ	29,9	38,6

Як видно з таблиці, кількісні показники високого рівня сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку експериментальної групи на прикінцевому етапі дослідження значно перевищували відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу дослідження. Високого рівня сформованості соціальної компетентності досягли 30% дітей експериментальної групи (на констатувальному етапі – 15,4%), середній рівень сформованості соціальної компетентності після формувального експерименту виявили у 40,1% дітей (на констатувальному етапі – 44,3%), на низькому рівні сформованості соціальної компетентності залишилося – 29,9% (було 40,3%) дітей дошкільного віку.

Таким чином, проведена експериментальна робота довела ефективність визначених педагогічних умов, експериментальної моделі і методики їх реалізації щодо формування соціальної компетентності дошкільників в контексті впливу ЗМІ. Експериментальне дослідження довело залежність процесу соціалізації дітей дошкільного віку від позиції, яку займають дорослі в донесенні інформації, що надходить із ЗМІ до вихованців. Спеціальна робота з вихователями і батьками, націлена на усвідомлене використання ЗМІ в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу, успішно вплинула на процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Висновки з третього розділу

На основі теоретичного дослідження та результатів педагогічного експерименту була розроблена експериментальна програма і методика реалізації педагогічних умов формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ, яка включала три етапи: інформаційно-орієнтувальний, навчально-розвивальний, діяльнісно-трансформувальний. Метою першого – інформаційно-орієнтувального етапу було формування у дітей знань про суспільне довкілля завдяки використанню інформації із ЗМІ, вміння орієнтуватись у потоці інформації, оцінювати її та регулювати власну пізнавальну діяльність. На цьому етапі була зrealізована перша педагогічна умова – збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих і літературних творів.

Метою другого – навчально-розвивального етапу був розвиток соціально-емоційної сфери дітей у процесі використання ЗМІ для організації досвіду соціальної взаємодії у спілкуванні з однолітками. На цьому етапі реалізовувалася друга педагогічна умова – використання ЗМІ для набуття дітьми соціального досвіду та його реалізації в різних формах творчої діяльності.

Метою третього – діяльнісно-трансформувального етапу – було навчити дітей дошкільного віку творчо й вибірково використовувати набутий соціальний досвід із ЗМІ у спілкуванні з однолітками і дорослими. На цьому етапі реалізовувалася третя педагогічна умова – забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками і дорослими.

2. Аналіз результатів контрольного зрізу засвідчив, що за реалізації в освітньому процесі ЗДО сукупності педагогічних умов підвищився рівень сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. Кількісні показники високого рівня сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку експериментальної групи на

прикінцевому етапі дослідження значно перевищували показники контрольної групи та відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу дослідження.

3. Проведена експериментальна робота довела ефективність визначених педагогічних умов та експериментальної моделі і методики реалізації з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. Водночас, експериментальне дослідження довело залежність процесу соціалізації дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ від позиції, яку займають дорослі донесенні інформації до вихованців. Відтак, спеціальна робота з педагогічними кадрами та батьками націлена на усвідомлене використання ЗМІ у навчально-виховному процесі успішно впливає на процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Результати дослідження дають підстави для висновку щодо правильності висунутої гіпотези.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження присвячено вивченню особливостей впливу засобів масової інформації на соціалізацію дітей дошкільного віку. За його завданнями обґрунтовані й перевірені на ефективність педагогічні умови формування соціальної компетентності старших дошкільників, перевірено експериментальну програму і методику формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ. За результатами дослідження зроблені наступні висновки.

За першим завданням.

Соціальна компетентність є полікомпонентною рисою особистості, її інтегральною якістю, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості. Соціальна компетентність реалізує потребу особистості, яка зростає, бути суб'єктом освоєння світу природи, культури, людей, самої себе. У структурному плані соціальна компетентність є системним утворенням, що гіпотетично відповідає трьом *критеріям*: пізнавально-когнітивному, соціально-емоційному і діяльнісно-поведінковому.

Медіасоціалізацію дитини дошкільного віку розглядаємо як систему «соціум – особистість», що під впливом засобів масової інформації змінила свою структуру і набула вигляду «соціум – масмедіа – особистість». *Медіа-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу* є простором життєдіяльності сучасної дитини, де засоби масової інформації виступають важливим фактором її соціалізації.

За другим завданням.

Визначено провідні групи *факторів соціалізації дітей дошкільного віку*, що впливають на формування їхньої соціальної компетентності. За спрямованістю і результатами впливу ці групи факторів виявляються як пізнавально-інформаційні, технологічно-комунікаційні, соціальні, утилітарні та фактор особистості дитини, яка зростає.

На основі результатів теоретичного й експериментального дослідження було схарактеризовано *позитивні особливості впливу засобів масової інформації на формування соціальної компетентності дітей п'яти-шести років, а саме*: ЗМІ впливають на дітей дошкільного віку, дорослу аудиторію і виховні функції соціальних інститутів; надають дитині дошкільного віку різнобічну інформацію про світ та практичні наочні зразки певного стилю життя і діяльності людини; сприяють формуванню в дошкільника уявлень про довкілля, можливості обміну соціокультурними цінностями, набуттю соціального досвіду; впливають на засвоєння дітьми широкого спектру соціальних норм і правил поведінки, формують життєві цінності. *Негативний вплив ЗМІ* спричиняє звуження інтересів дітей, провокує відхід від реальності, формує соціальну ізоляваність, ослаблює їхні емоційні реакції; ЗМІ є засобом неформального навчання, що впливає на засвоєння різноманітних суперечливих, несистематизованих відомостей з багатьох питань життя соціуму.

За третім завданням.

Діагностування сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ проводилося за трьома критеріями: пізнавально-когнітивним, соціально-емоційним, діяльнісно-поведінковим. *Показниками сформованості соціальної компетентності дітей за пізнавально-когнітивним виступили*: уявлення дітей про світ; уміння дитини-дошкільника аналізувати побачене і почуте із ЗМІ й виражати свої міркування з приводу цього; орієнтуватись у потоці інформації із ЗМІ та здатність доволно регулювати власну пізнавальну діяльність.

За соціально-емоційний критерієм: уміння дитини дошкільного віку визначати власні позитивні й негативні риси, чесноти і порівнювати їх із телевізійними персонажами; орієнтуватись у назвах емоцій, почуттів та специфіці їх прояву в телевізійних та комп'ютерних героїв; оцінювати себе, свою діяльність, ставлення до інших, отриману із ЗМІ інформацію переносити у власну життєдіяльність.

За діяльнісно-поведінковим критерієм: уміння дитини дошкільного віку дотримуватися загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних соціальних ситуаціях, порівнювати їх із поведінкою телеперсонажів; уміння запобігати виникненню суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати наслідуючи приклад позитивних персонажів з телевізійних і літературних творів; уміння знаходити у ЗМІ адекватні форми співробітництва і взаємодії та використовувати їх в спільній діяльності з іншими.

Виявлено *рівні сформованості соціальної компетентності* дошкільників у контексті впливу ЗМІ: високий, середній, низький. Кількісні дані констатувального етапу експерименту засвідчили про недостатній рівень сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контрольній та експериментальній групах.

За четвертим завданням.

Формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ може бути ефективним за наявності в освітньому процесі ЗДО таких *педагогічних умов*: збагачення уявлень дітей про суспільне довкілля засобами екранізованих і літературних творів; використання ЗМІ для набуття дітьми соціального досвіду; забезпечення медіа-розвивального середовища для соціального становлення дитини-дошкільника в процесі спілкування з однолітками і дорослими.

На основі висновків, зроблених у теоретичній частині дослідження та результатів констатувального етапу педагогічного експерименту, була розроблена і практично перевірена ефективність запропонованої програми реалізації педагогічних умов з формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ, що реалізовувалася на трьох етапах. На першому, інформаційно-орієнтувальному етапі, через використання засобів масової інформації формували в дітей знання про суспільне довкілля, уміння орієнтуватися в потоці інформації, оцінювати її та регулювати власну пізнавальну діяльність. На другому, навчально-розвивальному етапі, через використання ЗМІ формували в дітей дошкільного віку соціально-емоційну

сферу, що сприяло організації досвіду соціальної взаємодії у стосунках з однолітками. Третій, діяльнісно-трансформувальний етап відзначався вмінням дітей творчо і вибірково використовувати набутий досвід із ЗМІ у стосунках з однолітками та дорослими.

Порівняльні результати рівнів сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ засвідчили позитивні зрушення за всіма показниками у дітей експериментальної групи: високого рівня соціальної компетентності досягли 30% дітей, середнього – 40,1%, низького – 29,9%. У контрольній групі ці зміни були менш значними: високого рівня соціальної компетентності досягли 20,4% дітей, середнього – 41%, на низькому рівні залишилося 38,6%. Результати експериментальної роботи довели, що реалізація сукупності педагогічних умов забезпечила позитивну динаміку соціалізації, сприяє підвищенню рівня сформованості соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ та підтвердила правильність висунутої гіпотези.

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого дослідження може стосуватись проблема врахування вікових особливостей у формуванні соціальної компетентності дітей в контексті впливу ЗМІ; професійна підготовка вихователів до формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие ребенка в детской субкультуре / Абраменкова В. В. – М.: Моск. психол. - социал. ин-т; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология / Андреева Г. М. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 303 с.
3. Апостолова Г. В. Про наслідки використання електронної техніки для розвитку здібностей дитини / Апостолова Г. В. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 9 – 10. – С. 1–3.
4. Артемова Л. В. Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре / Артемова Л. В. – К.: Вища школа, 1988. – 160 с.
5. Белінська О. Дитина і комп'ютер / О. Белінська // Психолог. – 2006. – № 46 (238). – С. 27–29.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: / Бех І. Д. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
7. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ / Богуш А., Гавриш Н. – К.: Вид. дім «Слово», 2008. – 408 с.
8. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – 1978. – № 4. – С. 23–25.
9. Бондаровська В. М. Людина у світі інформаційно-комунікаційних технологій / В. М. Бондаровська, Н. І. Пов'якель // Психолог. – № 25 (169). – 2005. – С. 5–9.
10. Бондаровська В. М. Ставлення дітей до реклами / В. М. Бондаровська // Психолог. – № 30 (270). – 2007. – С. 12–14.
11. Бондаровська В. М. У мережі інтернет: психологічні, етичні, культурологічні проблеми / В. М. Бондаровська, Н. І. Пов'якель // Психолог. – № 25 (169). – 2005. – С. 10–15.

12. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі: дис... канд. пед. наук: 13. 00. 05 / Варяниця Людмила Олександрівна. – Луганськ, 2006. – 236 с.
13. Выготский Л. С. Детская психология: собр. соч.: в 6 т. / Выготский Л. С. / под ред. Д. Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984. – Т 4. – 432 с.
14. Голованова Н. Ф. Социализация школьников как явление педагогическое / Н. Ф. Голованова // Педагогика. – 1988. – № 5. – С. 42–45.
15. Грошев И. В. Гендерные образы рекламы / И. В. Грошев // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – С. 38–49.
16. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти / Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. – К.: «Освіта України». – 2006. – 390 с.
17. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; за заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.
18. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб. [для студентів вищ. пед. навч. закладів] / І. В. Зайченко. – Чернігів, 2003. – 528 с.
19. Запорожець А. В., Неверович Я. З. О генезисе, функции и структуре эмоциональных процессов у ребенка / А. В. Запорожець, Я. З. Неверович // Вопросы психологии. – 1974. – № 6. – С. 60–73.
20. Кон И. С. Социология личности / Кон И. С. – М., 1967. – 383 с.
21. Кононко О. Л. Дитяча субкультура як цінність і складова особистісно-орієнтованої освіти / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С. 6–9.

22. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві) : навч. посіб. [для вищ. навч. закладів] / Кононко О. Л. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
23. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Костюк Г. С. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с..
24. Косенко Ю. М. Трансформація наукових досліджень українських учених з проблеми соціалізації дітей дошкільного віку/ Ю. М. Косенко // Гуманізація навчально-виховного процесу: збір. наук. праць. Спецвипуск; [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слав'янск: СДПУ, 2010. – Ч. 2. – С. 99–110.
25. Кузь В. Г. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад» / Кузь В. Г., Печенко І. П. – К.: Міленіум, 2004. – 212 с.
26. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років у різних умовах життєдіяльності : дис...канд. пед. наук: 13.00.05 / Курінна Світлана Миколаївна. – Л., 2004. – 234 с.
27. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : Європейські абрисы / Лавриченко Н. М. – К.: Віра Інсайт, 2000. – 444 с.
28. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А. Н. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
29. Лещенко Л. Комп'ютерна залежність у дітей : виникнення і запобігання / Л. Лещенко // Психолог. – № 18–19 (258–259). – 2007. – С. 45–52.
30. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза / Лисина М. И. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
31. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення, радіо / Л. Масол // Шкільний світ. – 2003. – № 38–39. – С. 34–41.

- 32.Мудрик А. В. Соціалізаціячеловека : учеб. пособ. [для студентіввысш. учеб. заведений] / А. М. Мудрик. – 2-е изд. – М.: Академия, 2006. – 304 с.
- 33.Мудрик А. В. Соціальнапедагогіка / Мудрик А. В. – М.: Академия, 1999. – 176 с.
- 34.Новикова А. А. Медиаобразование в США: проблемы и тенденции / А. А. Новикова // Педагогіка. – 2000. – № 3. – С. 68–75.
- 35.Орлова Т. В. Історія сучасного світу (XV – XX століття) / Т. В. Орлова. – К.: Вікар, 2007. – 552 с.
- 36.Осадчий І. Г. Організаційно-педагогічні умови формування соціального досвіду учнів сільських шкіл: дис... канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Осадчий Іван Григорович. – К., 1994. – 232 с.
- 37.Педагогічна соціологія / [В. Болгаріна та ін.] – Тернопіль : Підручники & посібники, 1998. – 142 с.
- 38.Петровский А. В. Вопросыистории и теории психологи : избранныетруды / Петровский А. В. – М.: Педагогіка, 1984. – 272 с.
- 39.Петровский А. В.Проблема развитияличности с позиции социальной психологи / А. В. Петровский // Вопросыпсихологии. – 1984. – № 4. – С. 15–30.
- 40.Петрунько О. Сучасна дитина в медіапросторі / О. Петрунько // Педагогічна газета. – 2009. – Липень.– № 7 – С. 6.
- 41.Печенко І. П. Соціалізація дітей у сільських навчально-виховних комплексах «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад»: дис... канд. пед. наук : 13. 00. 08 / Печенко Інна Петрівна. – К., 2003. –234 с.
- 42.Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевоеразвитиеребенка / Пироженко Т. А. – К.: Нора-принт, 2002. – 310 с.
- 43.Поніманська Т. І. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14–15.

44. Рапацевич Е. С. Большая современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич. – Минск, ИООО «Современное слово», 2005. – С. 526.
45. Розвивальні та корекційні заняття психолога / [упоряд. Т. Гончаренко]. – К.: Ред. «Загальнопед. Газети», 2004. – 120 с.
46. Розум С. И. Психология социализации и социальной адаптации человека / Розум С. И. – СПб. : Речь, 2006. – 365 с.
47. Ростоцький М. Гіпнотичний вплив реклами / М. Ростоцький // Психолог. – 2007. – № 40 (280) – С. 10–12.
48. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід / І. П. Рогальська. – Монографія. – К.: Міленіум, 2008. – 400 с..
49. Семчук С. І. Вплив комп'ютерних технологій на духовне становлення дітей дошкільного віку / Семчук С. І. // Проблеми дошкільної та початкової освіти у контексті сучасного виміру: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Умань : П. П. Жовтий, 2008. – С. 94–96.
50. Семчук С. І. Вплив образів гендерної реклами на соціалізацію дітей дошкільного віку / Семчук С. І. // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – 2008. – № 14 – С. 224–226.
51. Семчук С. І. Вплив телебачення та комп'ютерних технологій на формування свідомості дітей дошкільного віку / Семчук С. І. // Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Черкаси 2008. – Вип. 119. – С. 103–108.
52. Семчук С. І. Вплив телебачення та телереклами на підсвідомість дітей дошкільного віку / Семчук С. І. // Наука і вища освіта: Тези доповідей XVI Міжнародної наукової конференції молодих науковців. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – Т 3. – С. 266–267.

53. Словарь по социальной педагогике: учеб. пособие [для студ. высш. учебн. заведений] / авт. – сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
54. Федоров А. В. Школьники и компьютерные игры с «экранымнасилием» / А. В. Федоров // Педагогика. – 2004. – № 6. – С. 45–49.
55. Эльконин Д. Б. Детская психология / Эльконин Д. Б. – М.: Политиздат, 1960. – 363 с.
56. Яременко И. А. Педагогизация влияния электронных СМИ на социальную активность личности : монография / Яременко И. А. – Магнитогорск : МаГУ, 2001. – 113 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ КРИТЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗА ОКРЕСЛЕНИМИ ПОКАЗНИКАМИ

Пізнавально-когнітивний критерій сформованості соціальної компетентності

Показник: уявлення дітей про світ та бачення власного місця в ньому в контексті впливу ЗМІ.

Завдання 1. Дидактична вправа «*Дитячий погляд на світ*»

Мета: виявити уявлення дітей про світ та бачення власного образу «Я» в ньому в контексті впливу ЗМІ.

Обладнання: кольорові олівці, аркуші паперу.

Інструкція до виконання: Дитині пропонується намалювати картину, яку можна б було назвати словом «Світ». У ході виконання завдання експериментатор виявляв розуміння того, що вкладає дитина в значення цього слова, запропонувавши відповісти на низку запитань: «Світ – це що?», «Світ – це хто?», «Ким ти себе в цьому світі бачиш?», «Яким телегероєм у цьому світі себе уявляєш?», «В який казковий (телевізійний, комп'ютерний) світ я (не) бажаю потрапити?».

Методичний коментар: у протоколі зазначали, які доповнення з'явилися в малюнку дитини, а також відповіді. Діти розповідали про зображене, а малюнки оцінювали за такими параметрами: композиційні особливості, предметно-тематичний склад малюнків, вибір кольорової гами відтінків та варіативність зображення.

Показник: вміння дитини-дошкільника аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування з щодо цього.

Завдання 1. Індивідуальна бесіда «*Що є цікавого в нашому житті?*»

Мета: виявити здатність дітей аналізувати побачене й почуте із ЗМІ, виражати свої міркування щодо цього.

Матеріал: сюжетні малюнки (див. додаток Ж).

Інструкція до виконання: Дослідник пропонує переглянути малюнки й вибрати один із них і прокоментувати ситуацію, що зображено на малюнку.

Запитання до дітей: Хто зображений на малюнках? Як би ти поступив у такій ситуації? Як дорослий може діяти в такій ситуації? Чи бачив ти схожі ситуації по телевізору, у своєму житті?

Методичний коментар: Відповіді фіксуються в протоколі.

Показник: вміння орієнтуватися у потоці інформації із ЗМІ та здатність довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.

Завдання 1. Опитування з теми «*Телебачення і діти*»

Мета: виявити міру орієнтації дітей у потоці інформації із ЗМІ та здатність довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.

Обладнання: аркуші паперу, протокольний бланк.

Інструкція до виконання: спочатку експериментатор проводить бесіду з теми: «Чи люблять діти дивитися телевизор?», «Які твої улюблені передачі?», «Які мультфільми тобі подобаються?», «Що ти нового із телевізійних передач для себе дізнаєшся?».

Методичний коментар: відповіді дітей заносяться до бланку протоколу.

Соціально-емоційний критерій сформованості соціальної компетентності

Показник: вміння орієнтуватися дітей у назвах емоцій, почуттів, специфіці їх прояву в телевізійних та комп'ютерних героїв.

Завдання 2. Вправа «Три головних слова про себе»

Мета: виявити вміння дітей адекватно оцінювати власні емоції та почуття в інших дітей та телевізійних та комп'ютерних героїв.

Інструкція до виконання: Експериментатор звертається до дитини: «Якщо ми хотіли розповісти про тебе та інших дітей, багато слів було б схожих, адже в тебе є такі риси, що й в інших дітей. Проте ти відрізняєшся від інших, не схожий на них. Скажи про себе три головних слова, чим ти не схожий на інших. Розкажи, які є хороші риси у Вовка з мультфільму «Ну постривай». Які ти знаєш погані риси?».

Методичний коментар: відповіді заносяться до протокольного аркуша.

Показник: вміння дитини дошкільного віку визначати власні позитивні й негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами.

Завдання 1. Малюнок «Мої друзі» («Моя група»)

Мета: виявити вміння дітей виражати свій емоційний стан й розпізнавати стан інших дітей, визначати позитивні і негативні риси, чесноти та порівнювати їх із телевізійними персонажами.

Обладнання: протокольний аркуш, кольорові олівці, аркуші паперу.

Інструкція до виконання: дитині пропонували намалювати її однолітків (одним із варіантів було зображення їх у вигляді квітів, птахів, тварин). Після малювання експериментатор проводив індивідуальні бесіди з дітьми для обговорення намальованого («Кого тут намальовано?», «Чому зображено цих дітей?», «Хто із твоїх друзів схожий на телевізійного героя?»).

Показник: вміння оцінювати себе, свою діяльність, ставлення до інших, переносити отриману із ЗМІ інформацію у власну життєдіяльність.

Завдання 1. Дидактична гра «Крамниця цінностей»

Мета: виявити вміння дітей визначати власну самооцінку, своє соціальне становище, ставлення до інших й переносити інформацію із ЗМІ у власну життєдіяльність.

Обладнання: протокольний аркуш.

Інструкція до виконання: Експериментатор звертається до групи дітей: «Уявіть собі, що ми вирушаємо в подорож. Ми йшли довго, переходили швидкі ріки, піднімалися в гори, ледве не зірвались у прірву, страждали від дощу та спеки. Нарешті, ми вийшли на сонячний бік гори, побачили стежку

біля неї маленьку хатку, на якій була вивіска «Крамниця цінностей», а в цьому магазині – відділи: «Добра людина» і «Зла людина».

Група в «Крамниці». Еспериментатор оголошує себе продавцем-консультантом. Він запрошує «покупців» придбати речі, але не за гроші (умова – назвати позитивні риси дитини). Дитина може потрапити у відділ нашої крамниці тільки після того, як її оцінять інші та як вона сама себе оцінить.

Методичний коментар: відповідь зараховується, коли дитина називає не менше п'яти цінностей. Відповіді дітей заносяться до бланку протоколу.

Діяльнісно-поведінковий критерій сформованості соціальної компетентності

Показник: обізнаність дитини дошкільного віку із загальноприйнятими нормами та правилами поведінки в різних соціальних ситуаціях та порівняння їх із поведінкою телеперсонажів.

Завдання 1. «Як би ти вчинив?»

Мета: виявити міру усвідомлення необхідності дотримуватися загальноприйнятих норм й правил поведінки в соціальних ситуаціях та порівнювати їх із поведінкою телеперсонажів.

Обладнання: іграшковий матеріал, протокольний аркуш.

Інструкція до виконання: вихованцям пропонують вирішити ситуацію морального змісту: «Діти будували споруду з піску. У Марійки було дві лопатки: однією вона копала, інша лежала поруч. Підійшла Оля і попросила: «Марійко, дай, будь ласка, свою лопатку, бо моя зламалася». Що відповіла Марійка й чому? Чи поділилася б ти лопаткою з улюбленим телеперсонажем, наприклад Мальвіною? Якби в тебе попросив лопатку КарабасБарабас, щоб ти зробила?».

Методичний матеріал: відповіді дітей заносяться до протоколу.

Показник: вміння запобігати виникненню суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати, наслідуючи позитивних персонажів з телевізійних і літературних творів.

Завдання 1. «Посварився – помирись»

Мета: виявити вміння дітей адекватно сприймати й оцінювати себе в суперечливих ситуацій та своєчасно їх вирішувати, наслідуючи позитивних персонажів з телевізійних та літературних творів.

Показник: вміння знаходити в ЗМІ адекватні форми співробітництва та взаємодії і використовувати їх в спільній діяльності з іншими.

Завдання 1. Ситуативна гра «Робінзонада» (адаптований варіант методики В. Абраменкової)

Мета: виявити в дітей розуміння необхідності підбирати адекватні форми співробітництва та взаємодії, що запозичені із ЗМІ і використовувати в спільній діяльності із іншими.

Обладнання: іграшковий мобільний телефон для створення моменту гри, аркуш протоколу дослідження, малюнки з підписами.

Інструкція до виконання: Гра проводиться у два етапи.

Перший етап. Індивідуальна бесіда.

Вихователь починає свою бесіду такими словами: «Давай пофантазуємо!» Уяви себе Робінзоном на безлюдному острові. На цьому острові ростуть чудові плодові дерева, живуть ласкаві тварини. Однак на острові немає жодного предмета, пов'язаного із звичайним життям, окрім мобільного телефону, який працює кілька хвилин на добу. За допомогою цього телефону ти маєш шанс замовити собі предмети, які я тобі скажу. Отож вирушаймо! Але пам'ятай, що зробити замовлення ти зможеш лише всього три рази – через день, тиждень, місяць». Малюнки з підписами:

1. Ласощі, морозиво.
2. Книги, журнали, газети.
3. Радіоприймач.
4. Телевізор.
5. Комп'ютер.
6. Відеомагнітофон.
7. Товариш (друг чи подруга).
8. Мама.
9. Тато.
10. Улюблені іграшки.

Отже, по мобільному телефону, який почне працювати через годину після твоєї появи на острові, потім наступного дня, потім через тиждень, місяць ти матимеш можливість запросити до себе на острів будь-кого, чи замовити будь-що.

Другий етап. Колективна ситуативна гра.

Діти домовляються про спільні дії, упевнившись у тому, що разом легше розв'язати будь-які проблеми.

Вступна бесіда: «Діти уявіть собі, що ви опинилися на острові всією групою. Крім вас, на острові нікого немає – ні вихователів, ні інших дорослих. Але є телефон, за допомогою якого ви можете замовити щось чи запросити когось на острів, але, це має бути щось одне і потрібне для всієї групи робінзонів». Отримані результати обстеження були оброблені методом факторного аналізу.

Додаток Б

*Кого б із героїв ти запросив до себе в гості?
Склади і розкажи нам казочку «Хто (ім'я) був запрошений до мене на гостини?».*

А я тобі допоможу. Ось запитання напишу.

Ти на питання відповіді дай.

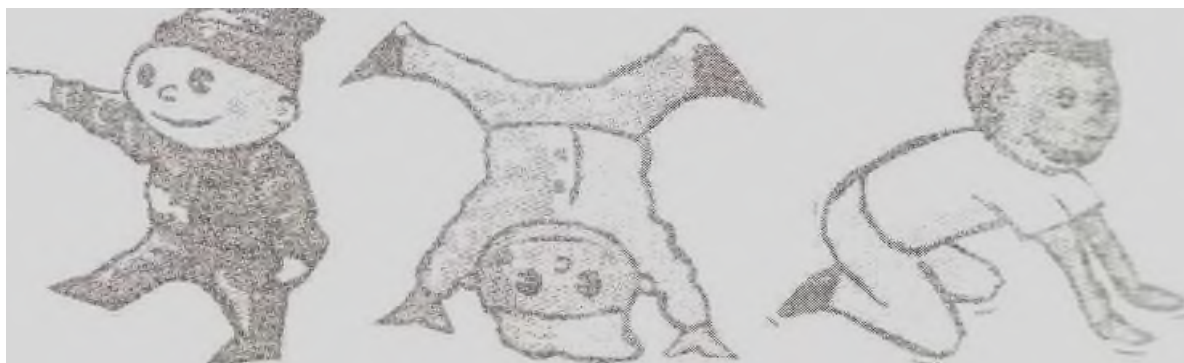
Як відбулося усе розповідай.

Моя казка «Запрошення до себе на гостини»

1. Як звати твого гостей? _____
2. Що ти показав йому вдома насамперед?

- Чому? _____
3. Чим пригостив? _____
4. У що гралися? _____
5. Чи познайомилися з ним твої батьки? Як це відбулося?

6. У якому улюбленому куточку ви влаштувалися для бесіди чи гри? _____
7. Про що ти розповів йому по-секрету (ім'я)? _____
8. Чи добре було (ім'я) в гостях? _____
9. Чим герой допоміг вашій сім'ї? Що підказав?

Додаток В**Діагностика самооцінки**

Картки вивчення самооцінки дітей дошкільного віку в контексті впливу ЗМІ

Доброзичливий	Справедливий	Щасливий
Справедливий	Уважний	Схожий на телегероя)
Сміливий	Розумний	Уважний
Схожий на телегероя,	Доброзичливий	Красивий
Красивий	Сміливий	Справедливий
Щасливий	Схожий на телегероя,	Розумний
Розумний	Красивий	Сміливий
Уважний	Щасливий	Доброзичливий

*Додаток Г***Приклади опитувальних аркушів до завдань, які оброблялись методом факторного аналізу****Аркуш опитування для вихователів**

Шановні вихователі! Визначте «ціннісні пріоритети» та «моделі самореалізації» дитини-дошкільника.

Важливість позначте відповідно до шкали:

5 – без цього дитина дорослим не стане;

4 – це дуже важливо для дорослішання;

3 - це необхідно, але не важливо;

2 - це не дуже потрібно;

1 – це не потрібно.

- солодощі, морозиво
- книги, журнали, газети,
- радіоприймач
- ігри, іграшки
- телевізор
- комп'ютер
- відеомагнітофон
- однісіток
- мама
- тато

Аркуш опитування для дітей п'яти – шести років

Юний друже! Як ти вважаєш, що тобі потрібно, аби стати дорослим? Нижче наведено перелік усього необхідного. Прочитай, зроби вибір та поруч постав оцінку від 1 до 5.

Оцінки означають: 5 – без цього я дорослим не стану;

4 – це дуже важливо для дорослішання;

3 – для дорослого це має значення;

2 – це не дуже важливо;

1 – дорослі це не цінують.

- солодощі
- журнали для дітей
- програми для дорослих
- Сучасні мультфільми («Покемони», «Симпсони», «Футурама», «Трансформери»);
- старі мультфільми («Крокодил Гена», «Ну, постривай!», «Пригоди капітана Врунгеля»);
- комп'ютерні ігри, які вчать письму, математиці
- комп'ютерні ігри, у яких стріляють, убивають

- друзі
- мама й тато
- відвідування секцій
- іграшки
- настільні ігри
- відвідування дошкільного закладу
- відвідування театрів та кінотеатрів, зоопарків, музеїв
- уміння чаклувати
- виготовлення Великодніх писанок
- комікси